

נשים ותלמידות תורה

(1) תלמיד בבלי מסכת סוטה דף ב עמוד א

משנה: אם יש לה זכות היתה תולה לה, יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה בי שנים, יש זכות תולה ג' שנים. מכאן אומר בן עזאי: חייב אדם ללמד את בתו תורה, שאמת תשתה תדע שהזכות תולה לה. ר' יוסי אומר: כל המלמד בתו תורה - לו מזאה תפנות. ר' יהושע אומר: רוצה אשה בקב ובפנות, מטי קבין ופרישות.

(2) תלמיד בבלי מסכת סוטה דף ב עמוד ב

ר' אליעזר אומר: כל המלמד את בתו תורה מלזאה תפנות. תפנות ס"ד? אלא אימא: Caino למדת תפנות. א"ר אבהו: מ"ט דר"א? דכתיב: (משל ח) "אני חכמה שכני ערמה", כיון שנכנסה חכמה באדם - נכנסת עמו ערמות.

(3) תלמיד ירושלמי מסכת סוטה פרק ג דף יח עמוד ד/ה"א

ובן עזאי דלא כרבי לעוז בן עורייה, דתני: מעשה בריה יוחנן בן ברוקה ורבו אלעזר חסמא שהיה מhalbין מיבנה ללוז וחכబילו את רבי יהושע בבקיעין. אמר להן: מה חדש היה לכם בבביה המדרש היום? ואמרו לו: הכל תלמידיך, ומימיך אנו שותים. אמר להן: אפילו כן, אי אפשר לבית המדרש שלא יהיה בו דבר חדש בכל יום. מי שבת שם? אמרו לו: רבינו לעוז בן עורייה. ומה הייתה פרשתו? "הקהל את העם האנשים והנשי וחתף". ומה אמר בה? הויאל והאנשים בגין למדוד, והנשים באות לשמעע, הטע' למה בא? אלא ליתן שכר למביאיהם. אמר להן: אין הדבר יתום שרבי אלעזר בן עורייה שרוי בתוכו! מטורנה שאלה את רבינו לעוז: מפני מה חט[א] אחת במעשה העגלות מתים בה שלש מיתות? אמר לה: אין חכמתה של אשה אלא בפיכתה, דכתיב "יכול אשה חכמת לב בידיה טו". אמר לו הורקנוס בנו: בשביב שלא להשיבה דבר אחד מן התורה איבdot ממני שלש מאות כור מעשר בכל שנה. אמר ליה: ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים. וכשיצתה אמרו לו תלמידיו: רבינו, לאו דחיתה. לנו מה אתה משיב? רבינו ברכיה רבינו בא בר כהנא בשם רבינו לעוז, כל מי שהיה לו עדים והתראה היה מת בבית דין, עדים ולא התרייה היה נבדק כסוטה, לא עדים ולא התרייה היה מת במכפה.

(4) משנה מסכת נדרים פרק ד משנה ג (דף ל"ה ע"ב)

[המודר הנאה מחבירו]... מלמדו מדרש הלכות וגדיות אבל לא ילמדו מקרא, אבל מלמד הוא את בניו (ואת בנותיו) מקרא.

{כך הגרסת ספרדים שלנו, אולם יש שאין גורסין "ואת בנותיו" – ועיין Tosf' יו"ט}.

(5) תלמיד בבלי מסכתקידושין דף פ"ב ע"א

משנה (פרק ד משנה ג) לא ילמד אדם רוק (רש"י: פניו בלבד אשה) סופרים (רש"י: לא ירגיל רוק עצמו להיות מן הסופרים, מלמד תינוקות) ולא תלמד אשה סופרים (רש"י: לא תרגיל עצמה להיות מלמדת תינוקות)... גמ' מאי טעםאי? אילימה משומן יונקי, והתניא, אמרו לו לר' יהודה: לא נחשדו ישראל על משכב זכור ולא על הבהמה! אלא רוק – משומן אמהתא דינוקי (רש"י: אמותיהם של תינוקות שמכוויות אצלו להביא את בניתו לבית הספר), אשה – משומן אבהתא דינוקי.

(6) תלמוד בבלי מסכת סנהדרין זט' צד עמוד ב'

"על כן כה אמר אדני יוזך צבאות אל תירא עמי ישוב ציון מאשורה... והיה ביום החזות יסור סבלו מעל שכם, ועולו מעל צוארך, ורחל על מפני שמו" (ישעיהו פרק י פסוקים כד, ו-כז) אמר רבי יצחק נפחא: חובל על של סנהדריב מפני שמו של חזקיהו שהיה דולק בבטן נסיות ובבטן מדשות. מה עשה חזקיהו להביא העם למדוד תורה? נץ חרב על פתח בית המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה יזכר בחרב זו. בדקנו מזמן ועד באර שבע ולא מצאו עם הארץ; מגבת (דרך ארץ יהודת) ועד אנטייפרס (צפון ארץ יהודת) ולא מצאו תינוקות ותינוקות, איש ואשה, שלא היו בקיין בחלוות טומאה וטהרה.

(7) מוספთא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ב הלכה יב

הזהב והזהבות והנדות והילודות מותרין לקרוטות בתורה בנבאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש בהלכות ובאגוזות ובעלי קריין אסורין בכלל

(8) שולחן ערוך יורה דעת סימן רמו טעינו

ашה שלמדה תורה יש לה שכר, אבל לא כשכר האיש, מפני שאינה מצווה ועושה. ואע"פ שיש לה שכר, צו חז"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכובנת להتلמד, ומוציאות דברי תורה לדברי הבא לי עניות דעתן. אמרו חכמים: כל המלמד את בתו תורה, Caino מלמדה טיפולות (פי' דבר עבירה). ב"ז בא תורה שביע"פ; אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתלה, ואט מלמדה איןו כמלמדה טיפולות (רמב"ם וסמ"ג ולא מקצת ספרי הטור). הגה: ומ"מ חייבת האשה ללימוד דיןיהם השיככים לאשה. (אנgor בשם סמ"ג). האשה אינה חייבת ללמד את בנה תורה, ומ"מ אם עוזרת לבנה או לבלה שיעתקו בתורה, חולקת שכר בהזיהו. (הגחות מימיוני פ"א דת"ת וסמ"ג).

הlectot ת"ת סימן רמו עורך השולחן

ימ' אשה אינה מצווה בתהית וכתבו הפוסקים אשה שלמדה תורה יש ייח שכר אבל לא כשכר האיש מפני שאינה מצווה ועושה טעינו טפנוי שהמתוצה יצרו מסיתו טענו לא קיומ וווא. דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים לטבוי טשאיב מי שאינו מצווה אין יצרו טבוח בוראו טבוח צו שכר צו חז"ל טבוח על ההיפך ואע"פ שיש לה שכר צו חז"ל (ט"ז, ג'). לבלי ללמר לבתו תורה ואמרו חכמים דכל הטלטורה תורה כאלו טלטורה חפלות כלומר דבר עברורה והטעום דטפנוי שערעתן קלות וטוציאן ר"ת לרנורי הבא לי דעתן הרלה ברא"א בתורה שביע"פ אבל בתורה שבכתב לא ילמר אותה לטבוחה ואט טלטורה איןו כטלטורה חפלות כן כתבו הרמב"ם והש"ע וגטור חמוב להיפך תורה שבכתב הוי הטלטורה חפלות ולא תורה שביע"פ עיש וכתחבו שטעות הרפום הוא (כ"י) ויש ט"י שרצו לקיים הנירטא ואינו טספיק (ע' פלאט) וכותב רבינו הרמי בסע"ו ו' דמ"ט חייבת ללמר דיןיהם השיללים לאשה עכ"ל וטעולם לא נהנו לילדיין מתוך הספר ולא שטענו המנהג אלא הדינים היודעים מלמדת כל אשא לבחה וכלהה וזה מקרוב שנרטטו דין נשים בלשון לעז' ובינולחן לקרים מהם ונשים שלנו ורויות דבר ספק שוואיות ואין טעמידות על דעתן אפילו ברוב קטן שבקטנות.

תلمוד תורה לנשים

ותחלילה נראה ברמבי'ם שהאיסור הוא ללימוד תורה אבל אם למדה עצמה אין בה איסור, דומיא דברד שאסור למדדו תורה אבל מותר לו למדוד עצמו כמו שאמרו בירושלמי מסכת כתובות פרק ב' הלכה י', ומכאן לע"ז שמותר לאשה למד לזרמתה או לנשים למדוד בחברותא וכן מותר לה להקשיב למדדי הגברים ואינט צריכים להרחקה וכמו שמכוח בירושלמי מסכת סוכה פרק ב' הלכה א' מטיב עבדו של רבנן גמליאל שהיא יושבת מתחת המטה בסוכה כדי לשימוש דברי חכמים ולא מיתחו בו.

ועוד משמע ברמבי'ם שהאיסור הוא למד לבתו של כן פח בלשון האש שלמדה תורה וכו' עכ"ל והמשיך בלשון לא ילמד אדם את בתו תורה עכ"ל ולמה לא כתב לא ילמד אש תורה כמו ברישא אלא משמע דוקא לבתו אסור אבל לשאר נשים מותר. ואין לאמר דנקט לשון המשנה ואינו בדוקא, כי הלא הכיא גם את לשון המשנה כל המלמד את בתו וכו' עכ"ל ולכן כיוון שכפל את הדברים מבואר שבדוקא קאמר. ויש לפרש כן בכוננת ספר* מעין גנים משנת שי"ג והבאה בתורה תמייה בדברים פרק י"א אותן מ"ח שמה שאמרו במסכת סוטה דף כ' עמוד א' כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדת תלות אולי נאמר כשהאב מלמדה בקטנותה וכו' אמן הנשים אשר נדע לבן אותה לקרויה אל המלאכה מלאכת ה' מצד בחריתן בטוב במה שהוא טוב, על חכמי דורן לאדרן ולהזרן ולסדורן ולחזק ידיןן לאמץ זרעותיהם וכו' עכ"ל כלומר שעיל חכמי הדור למדון ואפוקי אביהן שאסור. ורק מה שכתב בעין גנים שהאיסור הוא על האב למד לבתו רק בקטנותה שפיר הקשה עליו בתורה תמייה מנין לו חדש זה, שם כדבריו היה לרמבי'ם לכתוב דרוב הקטנות איי דעתן מכונות וכו' ולא רוב הנשים.

ומעתה נראה לחלק בין לימודי בקטנותה לבין לימודי בוגירותה לדעת הרמבי'ם, לפי מה שכתב צצוו חכמים שלא לימד אדם את בתו תורה וכו' עכ"ל ולא כתב שאסרו חכמים או שגוררו חכמים. ובאמת לשון צצו חכמים שברמבי'ם הוא עניין חיב בעלה או הנהגה טيبة ואינו איסור או חיב מוגדר, עיין בהלכות דעתך פרק ב' הלכה ג' צצו חכמים מאד מאד הוא שפל רוח וכו' וכן צצו להתרחק מן הensus עכ"ל ושם בהלכה ד', ובפרק ג' הלכה א' צצו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעו התורה בלבד עכ"ל ושם בהלכה ג' ובפרק ה' הלכה י' ובפרק ר' הלכה ב'. ובhalcolot תלמוד תורה פרק ג' הלכה ח' ובhalcolot אישות פרק י"ד הלכה ד' צצו חכמים שלא ישא אדם יותר על ארבע נשים וכו' כדי שתתגיע להן עונה וכו' עכ"ל, ושם בפרק ט"ז הלכה י"ח וו"ט ובפרק כ' הלכה א' ועיין בערך השלחן אבן העזר סימן נ"ח אותן ג'. ובhalcolot מתנות עניינים פרק י' הלכה י"ז צצו חכמים שישיו בני ביתו של אדם עניינים ויתומים וכו' עכ"ל ושם בהלכה י"ח. ובhalcolot מלוה ולהה פרק א' הלכה ג' צצו חכמים יהי מן חברך חביך עלייך כשליך עכ"ל, ובhalcolot נחלות בתינוי הלכה י"ג צצו חכמים לא ישנה אדם בין הבנים בתינוי וכו' עכ"ל. ובכולם או שהאיסור הוא על דרך המוסר או שעלה כל פנים אינו בשעור מכורר והעובר עליו אינו נקרא עובר על דברי חכמים ואין קופים עליין, ולפי זה הוא הדין נקט הרמבי'ם לשון צצו חכמים שלא לימד אדם את בתו תורה כי הוא על דרך ההכללה וכן שכתב שרבות נשים אין דעתן מכונות להתלמד וגם הרמבי'ם מודה שאנו איסור גמור והכל לפי העניין, והוא שכפל לא לימד אדים בתו וכו' אמרו חכמים וכו' עכ"ל לומר שהאיסור תלויה בטעם ובמקום דליך לטעם ליכא לאיסור. ושוב ניחא הא שנמצאו נשים חכמניות ואפלו נמצאו ת"ח שלמדו תושבעע'ם לבנותיהם, כיוון שלא נאסר אלא ברוב בנות.

Education of Jewish Women

Deborah R. Weissman

Encyclopedià Judaica
YEARBOOK 1982-7

Despite the exceptions, and despite the need for even "ordinary" women to learn enough to fulfill their family and community roles, in most cases organized Jewish communities tended to neglect the formal education of the girls. Parents were entrusted with giving their daughters the rudiments of a Jewish education. As the *Arukh ha-Shulhan*, a 19th-century Lithuanian halakhic work, stated: "We have never taught women from a book, nor have we ever heard that people actually do so. Rather, every mother teaches her daughter or daughter-in-law those well-known rules women should know" (*Orah Hayyim* 246,19).¹¹ Study did not in any community fulfill the same function—"study as a mode of worship"¹²—in a woman's life as it did in a man's. The first community, however, in which the problem of women's education seems to have been taken seriously in a systematic way was that of Renaissance Italy. We have evidence of a women's *talmud torah* school in Rome going as far back as 1475.¹³ Other non-Ashkenazi communities, founded by Jews who had been forced to leave Spain in 1492, also pioneered in this area. In 18th-century Amsterdam, the teacher Moses Cohen Belinfante included girls in the school in which he taught children of the Spanish-Portuguese community.¹⁴ Within these communities, education for girls was often part of a general trend of reforming or modernizing the Jewish educational system, although sometimes without the ideological grounding for similar reforms during the Emancipation and Enlightenment.

Another factor to be mentioned before moving into the modern period is the rise of Yiddish literature for women, made more accessible through the proliferation of the printing press. This body of literature included the *tehinnot*, special supplicatory prayers written by or for women, and the *Ze'enah u-Re'enah, a translation-interpretation of biblical stories. This literature is reflected in the famous 17th-century diary of *Glueckel of Hameln, who shows an impressive knowledge of Hebrew words and rabbinic lore.

The Western branch of the Haskalah, or Jewish Enlightenment movement, included in its program ideas for educational reform, including the introduction of secular studies into the curriculum and modernizing the structure of the school. "One of the strategies for promoting and spreading the new education was to deal with parts of the population which had not received high priority in the traditional educational system, and thus to pre-empt some of the Orthodox objection to opening schools. Among these elements of the population were girls..."¹⁵ One of the responses to Enlightenment in the West was the rise of religious movements which attempted to achieve some type of synthesis or accommodation between Judaism and modernity—Reform, Neo-Orthodoxy, the Historical School which later developed into Conservative Judaism, etc. The founder of the neo-Orthodox movement in Germany, Samson Raphael Hirsch, encouraged the establishment of

schools for girls, in which most branches of traditional learning, excluding Talmud and the intricacies of the legal codes, were taught.¹⁶ In addition, especially since there was no obligation for girls to study Torah, many Jewish parents began to send their daughters to non-Jewish schools, which were becoming increasingly accessible through the concomitant processes of the rise of mass education and the fall of ghetto walls. The girls acquired skills and knowledge in areas alien to the intellectual universe of discourse in which their own brothers were being raised. Women like Dorothea *Mendelssohn (the daughter of Moses Mendelssohn), Henrietta *Herz, and Rachel Levin *Varnhagen represented the educated Jewish woman of Western Europe who assimilated and often intermarried.

In Eastern Europe, the situation was somewhat different. Haskalah brought with it the rise of various national ideologies, but without corresponding movements for synthesis within the religious sphere. Probably because of the strength of the Hasidic movement, the bulwark of learning in the traditional *yeshivot*, and the influence of certain important individuals such as Moses Sofer (the Hatam Sofer), Eastern European Jewry was "saved" from the inroads of religious reform, and split into religious-Orthodox and secular camps. No indigenous movement developed on a large scale that would be comparable to German Neo-Orthodoxy.

The religious ideal, of course, was for men to occupy their time studying the classical texts. The responsibility of earning a livelihood thus often fell upon the shoulders of their wives and unmarried daughters. Many Jewish women began to acquire extensive linguistic and vocational skills, which helped them to support their families. In Galicia, Jewish girls would sometimes be sent to study in Catholic schools, run by nuns, with the result that sons and daughters within the same family might grow up living in totally different worlds.¹⁷ The girls, attending non-Jewish schools, were exposed to various secular movements—from Socialism to radical feminism. Many began to question the religious values and traditions which they had been taught by their parents. There developed a great discrepancy between their secular accomplishments and their relative ignorance of Jewish sources. Their respect for traditional Jewish learning was weakened, so that the patriarchal authority of their fathers was undermined. Thus, the legendary intergenerational harmony of the Jewish household was being threatened.

In addition, the girls were exposed to secular literature which was influenced by romantic movements and ideas. In many of the novels and the poems of the period, romantic love was described as the only possible basis for a marriage relationship. This concept became a threat to the survival of a traditional social structure based on arranged marriages.

Similar problems were experienced in other communities. In America, for example, secular education became an important channel of upward mobility for young immigrant Jewish women, but the world of Torah learning was largely closed to them. This conflict is poignantly described in Anzia Yezierska's semi-autobiographical novel *Bread Givers*, published in 1925. In a conversation, Father says, "No wonder it says in the Torah 'Woe to a man who has females for his offspring!'" to which Mother replies, "And woe to women who got to live in a Torah-made world that's only for men."¹⁸ Sara, the narrator-heroine, moves out of her tenement-based family and puts herself through college and teacher training, thereby channeling traditional Jewish values of scholarship along secular lines.

It is important to note that during the 19th and early 20th centuries, a general struggle was going on in terms of women's higher education. Annie Nathan *Meyer, one of the founders of Barnard College in 1889, was the daughter of a (Jewish) man who objected strongly to higher education for women because "men hate intelligent wives."¹⁹ The increasing availability to women of secular education on a high level only served to emphasize the discrepancy between their secular and Jewish knowledge. As Rudolf Glanz notes,²⁰ by the 1920s there was "a new anxiety, previously unknown to Judaism — an anxiety about the religious education of our women . . ."

In 1932, Prof. Mordecai Kaplan wrote, "It is seldom noted that the Jewish Emancipation or the change in the civic status of the Jew, has alienated the Jewish woman from Judaism far more than the Jewish man . . . until our own day, Jewish women who felt the impact of the Jewish Emancipation usually developed a negative attitude towards things Jewish."²¹ He called for an enhanced role for women in Jewish education as a remedy. Significantly, many of the outstanding Jewish women of that period — Rebecca *Gratz and Henrietta *Szold in the U.S., Bertha *Pappenheim in Germany, and Lily *Montagu in England — put educational concerns at the top of their personal and proposed communal agendas.

During the 19th century, the Jewish *yishuv* in Erez Israel was composed almost exclusively of Sephardim and Eastern European Ashkenazim, with very little cultural or social influence from the Western Enlightenment. Indeed, many of the founders of the rabbinate and the religious educational system in Palestine were attempting to escape from the Enlightenment-forces in Eastern Europe. Beginning in 1840, with periodic renewals, the rabbis of Jerusalem issued a *herem*, or ban, excommunicating anyone who sent his sons or daughters to a modern school. Still, because the tradition offered no institutional alternatives in terms of education for girls, the *herem* was less vigorously applied to them. The first modern school established in 19th-century Palestine was a school for girls.²² Most of the girls who studied in formal educational institutions in Jerusalem until World War I came from Sephardi families, who were, relatively, more open to innovation.

Leaders of the Orthodox community in Erez Israel or in Eastern Europe still often preferred that the girls study in alien, even non-Jewish, environments than that they be taught traditional Judaism in a school setting. The latter they considered an outright violation of the prescribed women's role within Judaism.

In 1903, at a conference of Polish rabbis held in Cracow, Rabbi Menahem Mendel Lands, the *Admor* (hasidic leader) of Zawiercie, blamed his colleagues for neglecting the education of Jewish girls and called for the establishment of schools to deal with the problem. His suggestion was almost unanimously opposed.²³

It took a dedicated and courageous woman named Sara Schnirer to initiate the change. Influenced by a brief period in Vienna, in which she was exposed to the spirit of the German Neo-Orthodoxy, Schnirer founded the Beth Jacob (Be'is Ya'akov; see 16:1260) movement in Poland in 1917. Beginning with a kindergarten class of 25 pupils, in Cracow, the movement grew to encompass almost 40,000 girls on the eve of World War II, having spread to several continents, and established day schools, afternoon schools, teachers' seminaries, summer camps, youth groups, a monthly journal, and a publishing house for textbooks and other educational materials.²⁴

The greatest single act of ideological support for the movement was undoubtedly the responsum of the Hafetz Hayyim, the outstanding spiritual leader of Eastern European Jewry in the first third of the twentieth century. When questioned about the propriety of formal education for women, the Hafetz Hayyim replied that in the past, there had been no need to teach girls in the tradition institutionally as they could just follow what they saw being practiced in their homes and communities. But:

Now, to our great dismay, the tradition of the fathers has been greatly weakened . . . It is surely a great mitzvah to teach girls the Pentateuch and also the other books of scripture (the Prophets and Writings) and the ethics of the rabbis, as in the tractate Avot, and Menorat ha-Maor, and so on, so that our holy faith will be verified for them. Because if not, the girls are likely to stray completely from the path of the Lord and transgress the foundations of our religion, God forbid.²⁵

IIA

ואהכ' הוסיף, *dalpi האgor משמע, דידי' קרבנות רשויות וגשים ללימוד, מכיוון שגם הן חיבות בקרבנות, ומה שייריך לדיינים שלחן עליון למלומד, ע"כ הותרו ג"כ לשחות: Ճהיו יכולות ללימוד שבעים טרפות מתוך תהלמוד. דצירות להן לענין קרבנות, וכדומה כל שחיטת קדשים, ושפ"ר מוחזות, אבל מעת שבוטל התמיד בעונינו, שוב אין להם למן הלכות שחיטה ואין להם לשחות, ודוק כי הוא עד הפלמלו". עכ"ל.

מבברי וางון זהה יוכלים להסביר — וזה ברוח דברי רבנו יהודה החסיד, בשם "אגור, השלחן-עוזר, הרמי", הטעו יוסף — שהמושג: «הדיןנים השיעיכים לאשה», הוא עמוד התווין, שעליו כל העניין זהה נשען. והוא זיל' הרחיבו ואמר, שאפלו מן התלמידו יכולות הגשים למלמד את הדיננים השיעיכים להן. ואם אמנים סיים ואמר, שזה על דרך הפלפול, המעיין בדבריו שם יראה, שגם אחרי כן לא נסתירה הנחתו זאת.

ארחות רבענו מ'א

ערן הגרידי קנייבסקי זצלה"ה

קנ

תורה עם אשתו ורבה

ברכה ללטדים פון"ב וטוטרי ח"ל וכוכ. ע"ש). מ"ה, מורה נתכוין מסתמא לדבריו מ"ן הח"ח זצוק"ל בלקוטי הלכות סוטה פ"ג שמצויה ב. חמוץ תשי"ח שאלתי את מ"ר אם בעל מותר ללמד את אשתו המורה משניות תורה שביע"פ לצורך בחינות משלטיות והשיב לי כתוב רק המלמד את בתו כאילו מלמדה תפלות, אבל לאשתו לא הווי תפלות, ובמיוחד לצורך פרנסה מותר לכתהילה, וכן לענן בתו אמר מ"ר אם לא יימדוה תורה בזמנינו הווי תפלות טפי כי תקדרא ספרים חיצוניים שכזומנו לדאבותנו הדבר פרוץ, لكن מوطב להעסיקה בקריאת ספרי קודש ולימודה הדבר.

ובשנים שאח"כ שוב אמר לי מורי שבנוגע ללמידה בנות משנהות וכדומה (אבל לא גמורא) שכן איסור היום בזמננו ואדרבה מצוה ללימוד כדי שלא ילעטו עצמן בדברי רפיה ובדומה שהרהור מלא מהם

פעם שאל הגרח"ק שליט"א את מրן החזו"א זצוק"ל היהות ואחותו בקשה ממנו שלמד עמה איזו סוגיא בגם' אם מותר וענה מrn ר' באקראי מורה.

ופוק חוי מה השמייע האר"ג ר' מנחם מנדל לנדר באספה שהתקיימה בקדראקה, בחודש מונחן אב, שנת תרס"ג (၁၉၄၃), על העניין הזה: "הנני אומר כי הממן דורש מאיתנו במפגיע, למלוד את הבנות ידיעת התורה, כדי שעיל הידים והמנן דבואה לקיום המצאות, והרי אנו רואים לעינינו ריפויון המצוות אגאל הבנות, ביותר אצל בנות החדרדים, לפי שאין להן מושג כלל מהיהדות. ואשר אומר התעוון מדברי חז"ל: כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדת תפנות, אני אומר שהוא היה רק בימים מקדים, שלא היה חכמה לאשת אלא בפלך, ונצרו את דלותות ביתן ומתחאים החיצוניים לא ידעו מאומה, ולכן אמרו כי לפי שנשים דעתן קלות וועל ידי חכמה תכנס בה ערומים, לפיכך אם מלמדת תורה כאלו מלמדת תפנות, וכן שפיריש רשיי בסוטה דכ"א ע"ב, שמחוכה היא מבינה ערומומית וועשה דבריה בהאגען, ולפי שורצתה אשה בקב וחפות, לפיכך אין טוב שתלמיד תורה" (၂). עי"ש, אבל עתה שככל מיני תפנות עצם לומדים עמהם, מהו יגרע לימוד התורה מלימודים אחרים... ומספר אמרתי... ובמספר אמרתי דבזמננו זה שהוא עיקר גدول ליקום הדת בכללו, מצוה למדן תורה דוחות הכל ממש מצות הצריכות להן. ועוד דאיינני אומר כי ילמדו עמלהן תורה בעומק ההלכתה, כאשר ילמדו עם הנעריהם, רק להודיעם ענייני התורה והאמונה וקדושת ישראל בדרך אגדה ומוסר ודבריו ימי ישראל, על פי קבלת חכז"ל... ולבסוף נזכר שם, שעמדו למנין והצעתו נחתבלה בדיבר חנוך הבנות.

שאסרות חוץ ונטפק בשווי, דהיינו כמלמדים תפלות.

אבל לאחר מלחמת העולם השנייה שנשארו משפחות ישראל אחר העיר ושנים במשפחה רוחניתם יתנווהו ערום ועריה בלב תורה ובכל מורשת אבות, וכן להם בתים מבני חינוך אב ואם ומבליל הורכת הורים ומורים, ובכל נשנה טורי החיים, והחדרדים לדבר השם נתמעטו, וכל הרוחבות בהעירות הינו מנשבות בהן רוח היילוני, ונומפטה קריית הציטונגען והראדי, ולהיות ירא וחזר לדבר השם היה נסינו גדול מאד בכל שכבות הציבור, ובשותם אופן אי אפשר היה להזכיר העטרה לישנה, להמשיך בחינוך הבנות מקדמת דנא, ע"כ ואו כל גודלי הדור ועטקניה, גם אלו שהו לפני המלחמה נגד יסוד בתיה חינוך לבנות, אותן הגדלים והצדיקים עצם וראו והסכו שאין מנוס רך לייסר מוסרות חינוך לבנות, והם בעצם ייסדו בתיה חינוך לבנות, אלא שהם קבועו דרכי הלימוד שייהיו מחאים עפ"י הלכה כתה וכדין שלא ללמיד חכמים דבריהם האסור לנו ללמידה.

אם נלאחר עשרות שנים, שינו רוח מוסדות החינוך גם מהמחדלים והמרקדים, והוסיףו לימודים חדשים אשר לא למדו עד עתה, ואפילו לימודים שהחזקו מאנו באיסור התחליו ללמידה.

עשוו זאת משומ שראו המנהיגים והמנהכים צורך גדול בדבר, ע"י כמה עובדות הראשם בylimודים די מעוניינים, דבר זה גורם להם שיכנס בראשם ובלבם רוח מהרחב והשkeit לא טובות, עד שהרבה מהן נחרדרו רחל, ומשום כן החליטו שכך לחנוך את בתולות ישראל עד שיגדלו להיות מبنوت ישראל הקשות, מוכרים למן לימודים וחששו מעתה, כמו תמיד, וכשיכ ללמיד תורה מעוניינים יותר כפי האזכור, ולמלאות את זמן

ללמיד חומש וגם נביים וכתחבים ומוסרי חוץ כגן מסכת אבונות וספר מנורת המאור וכדורמה כדי שיתאמת אצלם עין אמונהינו הקדושה דאליה עלול שישו לגמרי מדריך ויעברו על כל יטורי הדת ח"ז, ע"ל, אלא לכפי הנראה לא התיר או ורק לימוד תורה שבכתב, ותשבע"פ לצורך לימודי המוסר).

ויתר ע"כ מובה ב"מכתבים ומארמים" של החפץ חיים וציל ח"ב מכתב ליט', בחו"ש שבת חוץ, ויל' א"כ האלופים הנכבדים וככ' החדרדים לדבר ד' בעיר פריסטיק יczy, כאשר שמעתי שהתרנבו אנשים יראים וחרדים לדבר ד' ליסד בערכם בית ספר "בית יעקב" למדור בו תורה ויר"ש, מזרות ודורך הארץ ותורה לילדות אחב", אמרתי לפעלם הטוב יישר ד' חילם ומעשה ידים יכנון, כי עין גדול ונוחץ הוא בימינו אלה אשר רום הכפירה ר"ל שורר בכל תקפו, והחפשיים מכל המינים אורהים וצדדים לנטשות אחב", וכל מי שנגעה יראת ד' לבבנו המצווה ליתן את בתו ללימוד בכ"ס וזה, יכול החששות והפקפוקים מאיסורו ללמד את בתו תורה אין שום בית מיחוש לוה בימינו אלה, וזאת כאן המקום לבאר בארכיות", כי לא כדורות הדיאשונים דורותינו, אשר בדורות הקדומות היה לכל בית ישראל מסורת אבות ואמהות לילך בדרך התורה והדת ולקרות בס' ציונה וויאינה בכל שב"ק, משא"כ בעזה' בדורותינו אלה, ע"כ ככל עוז רוחנו ונפשנו עליינו להשתדל להרבות בתיה ספר כלנו ולהציל כל מה שיש בידינו ואפשרינו להצליל וכוי ע"ל.

אלא דעתינו עזין היה או החגיגות גדול מהרבה צדקה ומנהיגי וגודלי הדור הן על עצם ייסוד הבתי חינוך לבנות, כי רוא בזה שניינו בדורכי החינוך, שעוד או היו הבנות מתהנחות בחיק והריהן ונוגדים ע"פ מוסרת אבות ויישבו בבית פנימה כבת מלך כבורה, וחששו מחדשות כמו תמיד, וכשיכ ללמיד תורה

פרק סוף כרך פכו - כ"ג, קי"ט (א"כ יטמ"ג, ס"ג תע"ג, א' נ')

מבוא

אלא ע"י שיעיסקו אותן וימלאו את ראשיהן עם הלימודים, ولكن זירעו וחיזקו את הרעיון הזה, ואו נטיישו בתיה חינוך לבנות ונחאנכו שם אלפי בנות ישראל על טורת הקושש ולמרות ההבהה לימודים בתזה.

ורענן זה כבר כתוב החפץ חיים עוד לפני המלחמה הראשונה, בספרו לקוטי הלכות עמי"ס סטפה דף כ"א אה דאי שם דין למד תורה לבנות וזיל' ונראה דכ"ז דוקא בזמנים שלפניו שככל אחד היה דר במקומ אבותיו וקבלת האבות היה חזק מאוד אצל כל אחד ואחד להתנהג בדרך שודכו אבותיו וכאמור הכתוב שאל אביך ויגדך בזה הינו יכולם לומר שלא תלמוד תורה ותסמרק בהנאה של אבותיה הישרים, אבל כת ע"ה שקבלה האבות נחרפה מאור מאור וגם מצוי שאינו דר במקומות מדינה אסרו למדור עם הבנות דהו במלמדת פלtot, מ"מ בזמנים הקשיים שהדור ירד לאלים, אין שום דרך ומכאן להציג את הדור,

מג'זע כלא/אכ

רק עיקרי הדברים, — גם יש לתלוות בה מחלוקת המהרייל החודשת והפרישה עם המהרייל בישנות אי רשותה אשה ללמידה עצמה, דהפרישה ס"ל כרמב"ם ולכן רשאית ללמידה לעצמן, זה מהרייל בישנות פירוש ר"ש"ל כרש"י.

פרק ד' — בו יתבאר מדברי הרמב"ם והשורע דחן"ל לא אסרו הלימוד עם הבנות אך ורק משום שאין מצוות ואין חועלה בימודן, הא כל שיש חועלה בימודן, וכש"כ חועלתה ותיקון גדול, באופן זה מעולם לא אסורה חז"ל.

פרק ה' — בו נבאר אי"ה דלפ"יד הפסיקים דכל שאין חש שיזוציאו ודברי תורה לדורי הבא, וירודים בבירור שלימלו על מוכן כראוי, באופן זה מותר מרינא ללמידה עם הבנות, ועכ' לאחר שעשרות שנים קיומן של בתיה חינוך שכבר נחנכו בהן ובבות בנות ישראל לאות ולמוחת, ונחברר ונתחמת אצלינו שלימוד עם הבנות במסגרת בחיי חינוך ע"י מורות ומוחנכות יראי. השם, אין לנו שום חש שיזוציאו דברי חורה לדורי הבא, שוב דעתם, יש למדן פרטי הדינים ולא אותן תורה, באופן זה הבדוק ומנוסה.

פרק ק' — אדרבה אך ורק למורי תורה יהוה "התרים למנווע מה התפלות" המלהה בדור הפוך הזה.

משמעות זה יתבארlyn בפרק זה ברכים עפ"י דברי גוזלי הפסוקים, לכל דלא שיך בלימוד הבנות העם שאסרו חז"ל "דמלומה חפלות" שוב אין אסור כלל ללםם, ואין צרך מנין אחר להתייר.

פרק ב' — יתבאר דגם אם נתעקש דעתך ייש בלימוד עם הבנות חשש תפנות, מ"מ יש לנו שני סיבות מדברי המהירוש"ל והרדב"ז והיעב"ץ, להתייר הלימוד עם הבנות, היהות ומגנעת הלימודים תקלקל אותן יותר חז"ז, ולא העילו חכמים בתקנתן למנווע התפלות, באופן זה לא אסרו חז"ל וא"צ מנין אחר להתייר.

פרק ג' — בו נבאר דדרעת הרמב"ם והשורע אין בלימוד הבנות חש ערמותית, רק חש תפנות, דלא כדי רשיי, ומבארא דיש לתלוות בה בפוגחת הסמ"ק והרמ"א, עם המהרייל בישנות והשם אריה, אי יש למדן במצוות שלחן פרטי הדינים או רק כלות הדינים, דלהרמב"ם והשורע דיליכא חש ערמותית, יש למדן פרטי הדינים ולא

וע"י לימוד התורה אנו מוציאים מהם התפלות.

והגמ' שהרבה גדול הדור בדור שלפניינו אמרו אחרית, אלא הם בדורם אמרו וגוזלי דורנו בדורינו אומרים, זהו ברור שאין לדמותו דור אחד לשני, ובפרט בדורותינו שניחוספו ונטרבו כל מיini כלים משחיתים, כמו הוידייאו שמראה טליתו הכהרים כאילו אין מסתכלין ור' בתמונות כשרות, ועי"ז כבר נצדנו ונטקללו אלפי נעריו בני ובנות ישראל רח"ל.

ומי מדבר מאנשים פשוטים שלא בנוינו אינם שומרים את בitem של לא להכני עיתונאות ואפילו "מאגעזיניט" מכל המינים, ועוד נסף על זה ראווי ווידייאו וטעלעוויזען פחוט או יותר, וכל בתים אלו הדבר פשוט שאי לאו שלמדו עם בנותיהם תורה, בואי שבנותיהם יפלו חז"ל לבאר שחת.

אלא אפילו הבטים שאינם ירוד כ"כ, שאין מביאין בכתיהם כל הדברים הטמאים האלה, אבל עכ"ז אין מקפידים ומדוקדים על עצם גם על ורעם שלא ילכו לשכנים או כדומה לראות הדברים האלה, ועי"ז הסכנה מרחתת מאוד על כל אלה, ואי לאו הלימוד תורה שמלאדים להבנות ומטילין עליין על הלימודים, שהדבר בדוק ומגנזה שווה מונו אותם מכל אלו המכשולות.

וכמה אלפים ורבבות בנות ישראל נתחנכו בחינוך מלא ר"ש ר' ר' ע"י בתיה חינוך הללו, ובבנות האלו עולות פי כמה בכל המעלוות מן האמהות שלתן, וזה הכל אך ורק מהמת שהבתיה חינוך פטמו אותן בylimודים בחרורה ויר"ש, ובבוחינות קשות המיעיפות אותן, שלא נשר להן זמן ופנאי להפנות להבלים ולתפלות המלאות מבית ומוחוץ.

בתורה ויר"ש שלא יהיה מקום זמן ורצון לפנות את לבם להבליל העולם.

וראה נא בספר "אורחות רביינו" והוא הוראותינו הדרכתיו והנתגתיו של האי גאון מגודלי מנהיגי הדור הגרמיי קניגטקי וצל"ה, אשר ראה ושמע ממנו הרב הגאון ר' ר' הורבץ שליט"א בעמ"ס דבר הלמה על יחו, שהיה בן בינו ותלמידו, ובודאי נאמנים עלינו כל מה שביבא שם ממשימה דהגן וצ"ל.

וזיל בדף קצ"ג אות ב' "תמונה תשיה" שאלתי את מווי' אם בעל מותר ללמד את אשתו המורה, משניות תורה שביע"פ, לצורך בחינות משלתיות, והשיב לי כתוב ר' המלמד זה ראווי ווידייאו וטעלעוויזען פחוט או יותר, וכל בתים אלו הדבר פשוט שאי לאו שלמדו מתחילתיה, וכן לעניין בתו אמר מווי' אם לא למדונה תורה במנינו הוא תפלות טפי, כי תקרא ספרים חיצוניים שזומנו לדאכניינו הדבר פרוץ, لكن מונע להעתקה בקריאת ספרי קורש ולמדרה הדבר, (אה' מווי' נתכוון מסתמא לדבוי מון הח"ח וצוק' בלבד בלקוטי הלכות סוטה פ"ג שמצוות רבה למלומת תנ"ך ומוטרי חז"ל וכובי ע"ש).

ובשנים שאח"ל שוב אמר לי מווי' "שבעוגע למד בנתן משניות וכדומה" (אבל לא גمرا) שאין איסור היום במנינו ואדרבה מצווה למלומת כדי שלא ולייטו עצמן בדבורי בפירה וכדומה שהרחבת מלא מהם" עכ"ל.

הרי לנו הוראה ברורה מגאון גדול בתורה ויר"ש, שהיא יודע למדרך למציאות, והיה ורחק מהויתוד ומחונחות דברים חדשים, ומספר נפשו על לימוד וקיים תורה ועל חינוך הדור החדש לתורה ויר"ש ממש עד להפליא, והוא מקובל על כל שכבות הציבור, וכן אם הוא הורה כך אין מקום להורר אחריו כלל.

וכן שמעתי ששאלנו גאנונים וצדיקים היתכנ' שלמדדים תורה לנכונות, הא הוא כמלמדת תפנות, והשיבוה: "התפלות יש להן מהרחבו,

לבטלה משומע עת לעשות לה' דיצא שכרו בהפסדו עכ"ל כי כן היה בימייהם ששמרו כולם את הדת מבחן ורק החשש היה שמא מקלקל בסתר, מה שאין כן היום אודרבה המקלקלת פורחת על לגמרי וועובת דת יהודית בגלו. ונשים המשכילות בלימודי חול כשאיןן משכילות. גם ביהדות מוציאות דברי תורה לדברי הבאי שמדמות שוברו תורהנו הם דברים טפחים ת"י לעומת השכלה אחרת ולכן עת לעשות לה' להעמיקו לימודי תורה ובתנאי שיש פנים לכך בחילכה וכן שכחתי. והמתהסדים לאסור להן תורה שבעל פה כמדור זור לע"ד היו חסיות של שנות וגורמים לנפשות ליצאת לתרבות רעה רח"ל. אבל אין אלו צריכים לכך אלא כל שיצאו מהרוב הותר להן ללמידה.

יהודיה הרצל הנזון

תברא לדינה לשיטת הרמ"ם והשלוחן עורך לע"ד, כל שיותר יש לצדר שנשים יצאו מכלל הרוב יותר יש להתיר להן ללימוד תורה שבעל פה, ולכך מבוגרות שחשקה נפשן בתורה מרצונן ובפרט אם איןן נתמכות על ידי הוריהן ואינן לומדות כדי לקבל תואר אקדמי או פרט אחר אלא תורה לשם, אין להתוין כרוב נשים ומורות ללימוד אף גمرا. ותיפה רותן של אלה הלומדות תלמדו בין החלונות. אלא יש למשכנן בבית מדרש של נשים. ואם עדין לא הגיעו לכדי מה שקטן עד גיל בר מצוה לומד בגמרה יש לצרף להיתר גם את דעת ספר חסידים. וראוי שתלמידנה מסכנות השיכחה למעשה זהבר וזה אינו בנשים בלבד אלא גם בبنיהם ועיין בתשובות איברא סימן נ"ז.

כל זה הוא בדור ה策יר לך, כי הנה רשי' כתוב שמא נשים תלמדנה לעשות בחגנו והוסיף בשווית מהרי"ל שם שאפלו היה מצווה ללמד נשים יש

המשפחה בהלכה

הרבי ד"ר א' ליכטנשטיין

16

ומ"וְהגדת לבןך ל"וּשננתם לבניך". כאן אנו עומדים לפני פעולה יסודית ומרכזית למדוי — מן המרכזיות ביותר בעולמו של היהודי, השיבוטה כפולה. מצד אחד, היא כרוכה במצוות תלמוד תורה. העשרה ידיעת התורה, הרחבת הבנתה, העמקת אהבתה — בקי צור, הקנאת התורה, לבן, על כל מ"ח הזרכים שבנהו התורה נקנית, כל זה מתקיים במסגרת לימוד ולמד, כשהחוובת היא גדל את הבן בבן תורה. מגמה זו כשלעצמה, כפולה המכונת אליו ייחיז, היא בעלת ערך עצום במחשבת היהוזת. אך ל"וּשננתם לבניך". יש גם פן שני. זאת אמות הדריכים בתהליכי המסורה. שכן, שאיפתנו של היהודי וחובתו הבסיסית היא למסור לדורות הבאים את שקיבל מקודמי. שאיפה זו מתגשמת באמנות באמצעות תלמוד תורה, אך היא גם ממשימה כשלעצמה. מבחינה מעשית מתיחסת אף היא לפרט, אך היקפה כלל ישראלית ומחיב את העם היהודי כולו. אין ספק, למשל, שאף האשה, הפטריה מצוות תלמוד תורה במובנה המצומצם, חייבות במסורת ומצוית ללמידה ולמד; להדריך ולחנן, ככל שהדבר חיוני להענוקת מורשת דורות הבאים. ³⁹

³⁹ הדבר הלווא עלה בכריריו מדברי הרמ"ם שמנת שיכחת מעמדו ה"ר סייני — הווה אומה, המסורה, שמנת מהיר — כל תעשה מיניה — "שנמנען שלא נשכח מעמדו הר סייני ולא נסיר אותו מדעתנו אבל היה עיניינו ולבינו שם כל הדברים..." והוא יסוד גדול בתורה ההוא המגיעה הבא לנו בפסקות תשכח את הדברים אשר ראו עיניך הזהיר פון ייסרו מון לב מהԶדיאים לבנים ולבני בנים לדורות עולם ועל תפטע בה מפני דריש בפרק א קמא דקיזון (ל ע"א) לבןך ולבני בני בדורו" (הוספות למניין מצוות ל"ת, בסת"מ להרמ"ם, מצוה ב; ועיין גם פירושו על התורה, דברים ג, ט). ודאי שהלאו זהה, ככל לאוון שבתורה, חל אף על נשים; וכמו כן חוווב "חלימוד בתורה... ושיעתינו זו מדור לדור לעולם" הנבע הימנו. דברי ריש לkish (טיר, לט ע"א) שרק אב חייב לתקן בנו במצוות, ואילו אם ובת איןן בכללן, לא אמרו אלא ביחס להובאה ספיפית של חינוך בקיום מצוות ההלכתן; וכך על כך ממשמע משלשון הגמara שר' יוחנן חולק; ועיין באורה מישור" ששם שהאייך בזאת אך במידה שחייב בלמידה תורה ושמירת המצוות נחוץ כדי להגיע לכל אמונה שורשית ו渴得 על מלכות שמים, ודאי שאף נשים בכלל מזין חייב מסורה.

בעיות יסוד בחינוכה של האשה

מעמדה של האשה ביהדות

שalah: מהו מעמדת של האשה ביהדות יש בהחלה שונות מסוימים בין המינים בהלכה: גם בחוותם יש חומרם שהם חווים לבני ובאותה מידת ישנים תחומים אחרים יחוויים לאשה. אני אישית לא רואת זאת כאפשרה לרעה. אני מאמין שאין יצירה יותר גזולה בחיה מאשר ללדת ילד ווזוקה בנה הגבר "מופלה לרעה". אני מתאר לעצמי שאחותה שמהה שהאשה מרגישה בלילה, אין שמהה גדולה מזו; כך רצונו של הקב"ה שהוא יהיה תחום האשה ולא תחום הגבר. יש הרבה חוות לאשה שהן מוקור רב לאשר ואין ביחסו הגבר. למשל, תחומיות שאם יכולת להעניק לילד ולאבל קשה יותר להגיע לדרגה שלת, ברור הוא שיש עדדים לאשה שאין לגבר ולהיפך. הידים של הגבר הם בתחוםים צבוריים וככלים, תחומיות שההילכה ראתה אותם כשייכים לגבר ואשר גם בדרך הטבע הגבר עסוק בהם. שדרכו של הגבר לכובש ולא דרכו של האשה לכובש" (יבמות ס"ה ב'). דבר זה מבהיר בהרבה מישורים בהילכה. מנקודת איזה הלכתי הגבר הוא זה שמתעורר על לימוד התורה — בונה עולמות, ואילו האשה יש לה בינה יתרה שהיא יותר מונמת, גם במובן הביתי הפיני — פנימה. יש אולי כמה מקורות שהם אפשר רקבל רשות שהאשה נוחתה אבל יש גם הרבה שמהם משחמע ההיפך, שבאה של האשה וגדולתה. למשל המדרש שחכל הולך אחר האשה. "עשה בחסיד אחד שהייתה נשוא לחסידה אחת ולא העמידו בניהם זה מות, אמרו אין אנו מועלין להקב"ה כלם, עמדו וגרשו זו את זו והלך זה ונשא רשות אחת ועשה אותה אותו רשות הלכת זע ונישאת לרשות ועשה אותו צדיק — והוא שזכה מן האשה" (בר יז יב').

בעניין מצוות עשה שמן גרמן, אין כאן נחימות. בغالל הנسبות המינויים של פעילות האשה בבית — אפילו ביום, כשיחסית האשה משוחררת מהרבה שעבודות שהיו לה קודם — מטרנו את האשה ממצוות עשה שהמן גרמן, שטומ שיט לאשה חובות שמקשימים על קיום מצוות במנים מטוריים. אבל זה רך פטוח, ולדעתי רוב הראשוניםacha שרווצת לקיים מצוות עשה שהמן גרמן תקיים וכיולה לבך ותבוא עליה הברכה.

יש תחומים שנראים מיעולים לגבר וביהם יש מחלוקת ראשונים בקשר למקומה של האשה. למשל, האם יכולה אשה לדון? יש הרבה ראשונים הסוברים שאשה יכולה לדון. לגבי עדות אין מחלוקת אבל ניתן לעקוף את שאלת העדות ברוב המקרים, וכך פורסם בשמו של הרב הראשי שככל בתה"ד בארץ כיוון מקבלים עדות של נשים, כשהונוגה זה מבוסס על שיקולים הלכתיים המאפשרים התמודדות מעשית עם הבעיטה.

האשה ותינוכה

אסופת מאמריהם בhalca ובחשבה

ערך
בן ציון רוזנפולד

מוקדש לזכרו של ר' משה גריננברג ז"ל
תנו

בכבוד אל מול פניו המצויאות. הבנות כו"ם מקובלות חינוך כללי רוחב ורבות מגוונות לאוניברסיטה ושם — ולא רק שם אלא בחברה בכלל — באות מגע עם השקפות וחיפושים עולם שונים, כך שהידע וعرקי התורה נוחוצים לבת.

אני מקבל בחתלט את תפיסת־ה'בית הלוי' שלאהה יש צורך בתלמידי תורה כדי שבחינה מעשית תדע מה לעשות. הוא אומר שיש שני היבטים לגבי תלמיד תורה: א) — לשמה, עצם הידע; ב) — הכרה לחיי תורה ולקיים מצוות. אפשר להוציא מעת יותר שלמצות תלמיד תורה יש שני קווים: א) לימוד תורה לשם — הדגש הלימודי; ב) לימוד תורה לשם המצויה, גם היא חלק מהמצוות עצמה.

לדעתי, מה שדרוש לבת כדי לקבל את ההכרה התורנית המשנית זה הרבה מעבר למלה שימושים היום. יש להගביר את הלימוד לבנות, כמותית ואיכותית, תוך כדי הוראת כל תחומי התורת, ובכך יעדין לא נחרוג מן המסתגרת הנ"ל.

לענין למד תורה לנשים יש אספקט גסף, והוא, חוכמת המשך מסורת ישראל, כמתואר בתורה: «הודעתם לבניך ולבני נגינך יום אשר עמדת לפני ה' אליהך בסיני» וכו'. לאשה כהונכת הדרור הבא צרי שיהיה מטה להעביר ולשם זה היא וקוקה הן לידע והן לזיקה נפשית — שתרצה להעביר את המסורת הלאה. לשם כך ראוי להעניק את הלימוד שהרי בכך בחלוקת מתחם שיטות הנפשית, האיכפתית. ככלומדים דבר היטוב, וזה מפחח זיקת נפשית. יש דברים שידיעים אוטם כלית אבל לא מרגניים אוטם מבחינה חוויתית. לכן איןם חזוריים לתודעה. למשל, יש ללמד מצוות התוליות בארץ, אשה צריכה לדעת מעשית, כיצד להפריש תרומות ומעורות. אבל אין להפסיק בכך. אותה במלילה שישנה מאכילת חזיר צריכה להיות גם מאכילת טבל וזה לא קיים. טבל دائוריתא חמור יותר מאכילת חזיר, אבל אין אותה באילה. מודיע' ז' חוסר יידע, פשוט לא למדנו טוב וזה לא תזרע לתודעה ולנפש. וכך צרי להגביר את הלימוד של מושבעם. מבחינה מעשית, כדי ללמד סדר וזרע, מועד ונזקיין, וכן המעט האלקטואלי מנשיים, קדשים וטהרות. וכאשר מלמדים צרי למד לעומק. אם מלמדים, למשל, ספר ויקרה צרי למד כמו שצריך. גם רשי' כМОון, ורש'י' מביא מותושבע'פ. א"א לומד שלמד לבנות רשי' — כן, ומשנה — לא, בשရשי' בעצמו מצתט הרבה משניות. העובדה שמשנה מסויימת מסתננת לתלמידה דרכ' רשי' אינה משנה את מעומדה. א"א למד על קצח המזולג, או שלומדים או שלא לומדים.

באותה מידה אין לי שום התנגדות למד בנות גمرا. מבחינה מעשית זה הקצת קsha משותש אין מוטיבציה לכך בקרוב הבנות; חסר רקע חברתי וביקור חסירה האשיטה לעסוק בכך במילוא התנופה בעתיד. צרי להבין שבילמוד גمرا השלים הראשונים הם קשיים וזינים מושכים אתzel. מי שרוואת זאת הוכחנה לקראות לימוד אינטנסיבי בעתיד, זה דבר אחר, אבל עבר מי שנשאר בשלבים הראשוניים זה קשה. כיוון שא"א להעתלם מהמצוות החברתיות הקיימת הרי ברור שאין סיכוי שמלוא היקף הלימוד של הבנים יפתח גם אצל הבנות. אני גם לא משוכנע שרצוי ללחוץ על בת למד גمرا בזורה כל כך אינטנסיבית. בהלהה בכל צל זאת יש הכלוב בין מקום האיש ובין מקום האשה בזורה זו, ובוטפו של דבר התפקיד בחים שונא. אבל אם לדבר על היכולת למדוד דף גمرا ולהבין אותו ולהבין ממנה אני רואה שום סיבה שלא יוכל לכך למד זאת לבנות. וצרי אפלו' למסדר את זה חלק איגנוגרלי של למידה ביבית, שעור ממשן, כך אני מלמד את בתי וכך חונכת אשתי. וו' גראית לי הדריך ומוטלתצח לציבור הבנות בדורנו.

הليمוד המעמיק תורם הרבה להנוך הבת ליראת שמים לח'י תורה, כדי שהלהקה מותיה חלק מהווי היהת, שתגש לב לשאול שאלה וכייב. אבל הלימוד אינו הכל. ישנו דברים נוספים התרומים בחריגך: השיחות חשובות מאד, האווירה בתוך בית הספר חורמת, יש צורך ליצור הזדמנות עם עריכים של תורה וזה בעיקר ירך אישיות של תורה, מה שוויל' קראו "גברא דבאי",

... השאלת' היא, באיזו מידה רוצים להציג את המצב התחלתי הקיימים בהלכה או לשנות אותו בדרכים הלקוחות לגיטמיות, בהתחשב בהתקהחות היסטוריות. זו שאלת השkeptית שאינה מייחדת רק לבעה שלנו, אלא לפחות הרבה שאלות, כגון: שביעית, הורת עיסקה ועוד. כשהוא עוסקים את ההלכה, בכלי ההלכתיים מבוסנים, האם יש לומר שהלהקה רוצה או כך והיום היא רוצה אחרת? או שהלהקה דורשת אותו דבר גם היום ואנחנו לא מסוגלים לעמוד בה? כדי לדון בבעיה זו צריך לראות לא רק את השאלה הפעשית העומדת על הפרק, אלא גם את העומק הערכי של הבעיה. כאשרנוabis האים לעקבי את ההלכה בכלי כשרים, יש לשאול האם זה למען השגנת דבר שבחינה ערכית וחורגת הוא ממשותי או לא. יש הדבר אם עוסקים בהרמלה עמ"ג להאכיל כמה נשות כמו במקרה של ר' טרפון בירושלמי (יבמות פ"ד ה'יב) או כדי שימושו ירונית עוד כמה לירות.

לבעיה שנייה או תיקון מעמד האשה אם ניתן לבנות חברה בריאה ושלימה יותר, מתחשבה בערכי תורה ותכלת, יש לטען שמה שהיא פעם התאים למכב' של אז והיום יש מקום להתייחס למציאות היום בחוללך. א"א לחזור אחוריה למכב' של פעם, זה לא ויאלו. א"א להתייחס את התמימות הפטנטית שהותה לאשה אז, מכאן שצרי' להחלף את ה'צאנגה וראונה' במשנה חולין, למד נשים יותר ולהת להו חוכן חים שהוא קרובי יוחר ולבני, כדי שהנשים הפקנה הולעת מן המצויאות הקיימות. אבל לא זה ולא זה ודאי שא"א. לא אאמין תמיימת כמו פעם ולא ליכוד תורה רציני, אם כן האשה חיפול בין שני הcessאות וזה וודאי לא טוב.

מכל מקום ברור שעם כל התקונים והשינויים השוני בין המינים, בהלכה ובחו"ם, והיבים לחנוך בת למצוא משמעות ועריך בחחו"ם המזועדים לה. הבעיה היא שאותם חחו"ם שהן נמנ' לאשה בטבעה — והם מודר מרכזים — מזוללים בהם רבים היום. אצל כל התגוננות לשחרור האשה ללודת ילד זה כמעט בזין, כל שכן להנוקאות. שלוחה את הילד למענו מגיל שנתי, רואים בו עופס. כל הדברים הללו שצערלים להעניק אשור עמוק לאשה הופכים לדברים מכיניות. ואו שואלים מזונ' מה הייעור של האשה. צרי' להנץ את הבהיר בעורך המשפחה, וגידול הילדיים, כדי המשמעות ביותר בחים. צרי' למד אותה למצוא סיוף בתפקיד זה, ואו אין התמרמותה. אני חושב שאני מכבד אשה לא פחות מאשר כל חונעה לשחרור האשה. אבל אני מכבד אותה כאהה; אני חושב שאני צרי' לכבד אותה רק ברגע שאני הופך אותה להיות גבר.

לימוד תורה לנשים

ש אלה: עד כמה יש למד תורה לנשים בוחחוב במקומות שתלמידי תורה חופס בהשכמה עולמגנו, והו הנקודה הבולת ביותר שבאנו מוצאים הבדל ממשמעות בין איש לאשה: פטור אשה תלמיד תורה. השקפת ההלכה היא שככל מה שנוגע למידה הרחב של המאמץ האינטלקטואלי, להשתלבות על התורה הוא מעיקרו יותר גברי, והאשה פטורה, אף שהיא יכולת למדוד.

לדעתי רצוי וצריך, לא רק אפשר, להת חינוך אינטנסיבי לבנות גם מקורות מושבע'פ בין אם משום הטעה נשנים עוטקות בכל המקצועות מדוע יגורע חלון. דוקא לגביה תורה, ובין אם משום דברי ה'חפץ חיים' (בஹוסד "בית יעקב") שאם הרמב"ם אומר שצרי' למד לגר את עירוי הדת, אדם שగוד בஸוגות יהודית — על אחת כמה וכמה. ככלומר, ברור שצרי' לפסק לבת חינוך וידע שיאפשרו לה אמונה שרשית וחזקת עמידה

חינוך להגשמה עצמית (קרירה)

צורך בהחלט לוחן את הבת להגשמה אישית. לא במקומות חמי משפחה, כמובן, אלא בצד זה. צורך להרגול לсловם עדינות מוסיימת, שאשתה תכיר בכור שהדבר העתיקי, הבסטי שבו היא יכולה לתרום וזה במסגרת המשפחתי. אבל נוסף לכך, בהחלט כדי ורצוי לפחות קריירה, הן מבחןת החברת היכולה להפיק מכך מועלת והן מבחןת תחוות הייעוד וההגשמה של האשת. היות אדם ממוצע חי למעלה מ-50 שנה בארץ הרווחה, ואם אשא מתחנתן ומוגלה אפילו משפחה גדולה, היא יכולה למצוא את עצמה בגיל 35 כאשר גם הילודים הצעריים לומדים בכיתה הספר, ולפניהם עדין 40 שנים חיים. אין מספיק תעסוקה בשביבה בבית למשך תקופה כזו וגם לא צריך שתהייה מרוע שאשה תשחטבד למתבה? ! יש נשים צדקניות שעסוקות בעוראה לוזלה ובמעשים טובים ותבוא עליהן ברכה, אבל רוב הנשים צדיקות מסגרת, כגון: ב"ס, משרד, מפעלים. אשא שאינה עובדת ייש לה זמן רב פניו מתחילה להדרוד, להתייבש, ואנו מתחללים לעסוק בדברים קטנוניים, לשוחח עם השכנים, להחבטל, וכטלה מביאה לידי שעmons וכו', כפי שאמרו חז"ל. אמן לפחות פעמים קורה שאשה למדה מקצוע ובינתיים לאחר שעסקה מספר שנים בגידול ילדים, המוצע שלמדה אינו מבקש. אך אז יש לדאוג להסבה מקצועית, ואנו צורכים להיות ערומים לכך.

ישנם מקצועות או תחומי שיטוק בהם הוא עייתי במקצת, כגון, אומנות, ציור, פיסול ועוד. אין פסול ביצירה אומנותית אם נמצא במסגרת תרבותית העילית בקנה אחד עם השקפת העולמנים. אבל צריך להזhor שלא להזרור ולהגרור לחוי בהמה. יש דברים שווודאי לא היו עילמיים. במקרה, בלט: אפילו אם יש שرون לזהה, לא כל שנון חיבטים לעודד ולא בכל מחיר. לו בתיה היהת מחוננת בכשותן שיר לה לא היו מועד אותה לשיר באופרה, משום הן מפהת הבעייה התרבותית בשירות זו והן מפנוי שוה דורש צורת חיים המשווה על אורתה חיים יהודים. זו לא קריירה שאשה תוכל למצוא בה את המקומות של פיתוח עבודת ה' ויראת שמי. בזומה זהה שרון לכדרסל לברים וכיו"ב, וכן מوطב שלא לפחות מלהתחילה מאשר לגראם מואחר יותר לעימות. צורכים להיות תנאים אלה שהசרונות המקצועיים יכול להשבל בחים של תורה של מלאכה, של תרומה חינוכית לחברה, ערכים שבחורה בהחלט מבלת אותם.

צעירות

בתום הצעירות ישנן בעיות פרטליות ומעשיות וישנן שאלות יותר חינוכיות. אשר בעית הפormalית, השיקות למשור הפסיכה התרבות, יש לדון לאור מרטיפי המקרת והגנסיות. אם מתעוררת, לדוגמא שאלה לגבי הילכה לסטרים או לתיארין — כשותאי עלול להיותה כאן איטור לאור העובדה שהיום נפרצו כל הסקרים בתחוםים אלה והדברים האינטימיים ביחס מוצגים בריש גלי — קשה להתייחס אליה ביל' לדעת על אותן סוג הגaza מדורר ומה מניעי ההליכה. וכל חומר הדברים לגבי שאלות שנן בסודן חינוכית.

לא כל דבר אפשר לתרגם לשאלת של הימר ואסור באופן חד משמעי. משום שבנושא הצעירות לא רק הבעה הקונקרטית חשובה, אלא גם מה שעומד מאחריה, כאמור, לקרה מה אנחנו רוצים לח奸 את הבת. למשל, בעית המכונסים. ננית ש מבחינה הלכתית טהורה אפשר להגיעה למסקנה שהיום יש מכונסים מיוחדים לבנות, וזה הפך להיוות רוחם בין הנשים, כך שאין איטור של "לא לבש". אבל ככל זאת ישנה מגמה מסוימת מארורי כל הרצון של לבישת המכונסים והוא כבר שאלה ערכית, מארורי כל זה עומדת מגמה של טשטוש השוני בין גברים ונשים — וכי שבמקביל מסתמנת אצל הרגה גברים אופנת לבוש ו��ורוקת יותר ונשים.

אישיות חייה, שהבת רואה לנגד עיניה אדם שתחוריה היא עצמותיה, אדם שאפשר להזדהות איתו. צורך לזכור את כל הדברים יחד. הלימוד אינו ידע גրידא תורה והלכה, מוסר איש ואמונה, הכל קשור זה בזה.

מנהגי עדות

בדברים מסוימים קיימת בעיה של מנהגים שונים בעיטה הספרדיות והאשכנזית, בשקיימת אפשרות, מחד אחד, להציג שהעיקר הוא מסורת אבותו, או מחד שני, אפשר לשים דגש דזוקא על מסורת המקום. הבעיה קיימת בכל מוסדות החינוך, גם בישיבות הగבוזות, בתפילה, למשל, יש בעיה של נוסחים שונים וועוד. אני חשב שהדבר לטוב ביותר מידי לשום כיון, לחח לנו ולוחלים הסתוריים של קיבוץ גלויות לעשות את שליהם. אסור לעשות שם פעולות לשטוש מנהגי אבות. להיפך, harus לפתח אצל העולם הספרדי את הגאותה במורשת הספרדיות: שידוש על גודלי הרבנים הספרדים וזה לא מותר גנטנות עלולים האשכנזים במישור הפסיקה אלא כדי לטוף הזדהות עם הדורות והגדלות בעולם הספרדי, תוך כדי קידעת חשבות ומרכזיות המסורת הספרדיית, בימי תקופת הראשונים. אחת הבעיות הגדלות בחינוך בני עדות המורוח היא שחרורה להם גאותו, כשהודמנויות הדומיננטיות בארץ ובעולם התורה הן מתעלם האשכנז. יש לדאוג לזכירת קומחתם, כאשר מתכוונים ילדים יש להציג את העניין כך: יש מנהגים כלל ויש אלה, ולא להראות כאילו יש הלהקה ויש הפטרים ממנה, אלא שתי דרכיהם, שתי תפישות. במשך הזמן הדברים יתמונה, אנחנו חיים בתקופת בינויים ומוקדם מדי לנוסות למנוג או לשוטות הכרעות מאולצות.

חינוך לחיה משפחה

ש אל ה: לאלו מטרות יש לוחן את הכת
קרי, קודם כל, להשתחרר משליח טוויות: א) חינוך לחיה משפחה אינו מיועד רק לבנות, כי המשפחה בונה גם מבנים. אם רואים בזה ערך צריך לח奸 לכך גם בנים. ב) חינוך לחיה משפחה אינו מצטמצם אך ורק בדברים שבנינו לבנים.

החינוך לחיה משפחה צריך לח奸 בערך המשפחתי, בערך גידול וחינוך ילדים. זה כולל כמובן יחסים שבין אדם לאשה, אבל גם בין ילדי, בין ילדי והוריהם, בין ילדים לבין עצם. מסגרת המשפחה יש לה מצד אחד בדברים מיטויים רק לה אך מצד שני זו מסגרת שבאה נתקל בבעיות הלכתיות, מוסריות ואישיות שקיימות בחברה בכלל ובמשפחה בזורה הריפה יומה. אם יש בחברה מושג של הונאת דבריהם, חביב היה כבוד לוות, איטור שלא לפחות אדם, בחיה משפחה הנושא חשוב פי כמה ממש שבסוגר אינטנסיבית אינטימית יש יותר סיכוי להכחש בזה. אם רוצים ליצור אוירה טובה במשפחה צריך לח奸 לקרה זאת. ואני לא בטוח שכון החינוך הפormalי, הלימודי, יספיק.

החינוך הטוב ביותר בתחום זה הוא להוביל במשפחה טובה, שם אפשר ללמידה בצוורה הטובה ביותר. אבל אפשר לעשות הרבה הרבה גם עיי' לימוד. אפשר ליצור מודעות מסוימת, לפחות את היחסים. פעמים רבות אדם מתייחס בצוורה לא גאותה להברור לא מתחן רשותה אלא מתחן חוסר רגשות, חוסר הבנה לוות, את הריגשות הדרושה ניתן לפחות בחלוקת עיי' עיטוק בהלכה, ובחלק עיי' פניה לדרמן יותר מאשר אל השכל. אם עיי' לימוד מדרשים, ואם, להבדיל, עיי' עיטוק בספרות כללית בעלת חיבורת.

לימוד תורה שבعلפה לבנות

מבחן ההלכה אישא לא חיית בלילה תורה. היות המצב הוא שבנות לומדות וגם כך הוא הדבר, הרי שיש למלמד בזרה בזרה רצנית: למשך שטחי זה וולול בעיר החרוה, לימוד לבנות אינו צריך להיות דוקא בזרה ויקפית או פלטולית, אבל הבהיר המשגש והריעונות - בזרה מעמיקה חשובה. ברור שהלמוד לא על מנת שאישת תחא פוסקת, זו אחת הסיבות שבגלן. כמה החגנות ללימוד תורה לבנות, אבל העמeka בנוסחה הנלמד בזוזאי. לחתם ק"ו מודיעק ע"ד כמה להעניק, קשה, זה חלי. בכת גותון לשיקול של כל מורה. חשוב ביחס למונע נתיה להתחדשות עם הבנים בחומר הבהנה ההלכתית, יש לזכור ולזהוגיש כי התופעה של רביותה ר' ראשית ישיבת: שהיתה נגדתו של ר' ש"י שהגידו: שעור באללה לבודורם מאחוריו וילן, היהת חופה יוצאת דופן ואסורי-שה ישם אידאל אופני במטהורני נפש של בת-אוו שתהא.

הצד החשוב יותר הוא חוץ לתורה. אדם צריך לדעת: תורה ותשבות איגום ספר רגיל, אדם לא יכול לפרש את תורה או המשנה כרצונו. יש לעליון הגבות, יש מסורת של גולים בתורה, אדם לא בעל הבית לעשות כרצונו, הוא רק יכול לגבות לרדת לעמקם של דבריו. יהס ל תורה אינו נקבע דוקא דורך למדח. זה יוחדר עניין חינוכי, צריך להציג, לדוגמא, את הערך והיחס לתלמיד חכם. היום יש חיכ' כבוד למדוונים באשר הם מדענים, מבלי להבין חמיד במה הם עוסקים בדיזוק. אותו יהס יש ליבור ללבוי תלמידי חכמים. יש צורך להזכיר אלמיד כוכם גם מבלוי לצתה בז'יק את טיב עטוק. יש צורך ליצר יהס נאות לתלמידי אחים ולבאים בקדושים. היום יותר מלי מבקרים רבנים. צריך להציג את לכת בת מלחמות תורה אצלם ולשאול שאלה, ולהפוך את זה להוויה אהחים. השאייפות בתחים תלמוד תורה ותיתר הלו בעלי בתם למדח תורה. גםם כל פעעם בועלם ההוראה ידע ש' צויק' וגוזו' תורה ותיתר הלו לעמ' למדח תורה. גםם כל בחרור ישיבה שאף להלעג לשיא, להיו גודל בתורה. למשה יש' דרגות שוגות, לא כל אחד שירוד לפחו סדר מסוגל להגע לשייא, אותו דבר קיים אצל בנות. גם הן לא יודעות לפעים את הגבולות ומוסיפות ממה שקרה אצל הבנים. יותר מז' זורשים היום למדח תורה אצל בנות, יש לפעים דבריהם גם על ביטול תורה. אבל את היחס לתורה ולתלמידי חכמים מודגשת פחות, וזה חשוב יותר לדעת. יש מהוים שאינן שליה לפני ההלכה, ולכן לא צריכה להכנס יותר מר' לעולם התורה, מילא זה לא ייל' עד הסוף, היא הגיע לנתקודה שב��ה צטריך להעצר. היום מנסים להחיל תחומי שמי' שייכים בעבר לגבר גם על האשא וכשהוא לא הולך וגדם איסכול.asha יכול להגיע למדרגות גבוהות בדור אחרה ולא דוקא דורך למדח תורה. צריך למצא שביב ורב' כל שהוא בעניין למדור התורה לבנות. המגמה צריכה להיות לא תיקוי לבני ישיבה אלא משחו שונה מקורי ואופני לעולמן ואורה חיון של הבנות.

אני אישת איני חסר גדול של לימוד הלהקה, אני מעדיף את היחס להלהקה, את הצד החינוכי, שידוע שבל' צעד בחימים קשור להלהקה. ברוב המקרים שוכחים את פרטיה ההלכות וזה טוב, אם בת תזכור איזו הלהקה היא תהשוו שהיא יודעת ותפסוק לעצמה וזה לא טוב. היא צריכה לדעת שכאשר יש בעיה פוניט לר' שיפסוק, יש ערך למדור הלהקה כדי לעתה שהיחסות אינה רק רעינות אלא היא הלהקה למשה, זאת התמצית שצריכה לסתור מלמוד הלהקות. אבל למדור יותר מדי הלהקה זה מיותר, מילא לא נשאר מוחה הרבה.

כ"ל בנוסחה טהרת המשפחה שלומדים עכשי, עצם הלמוד חשוב מאד אבל אין צורך להעניק והרבה מעבר לכך ששולחן ערו. היום משקיעים בתמי הספר מאיצים ובאים בלימוד הלהקה וזה למשה בריחת המתחדשות עם הבויות האמתיות. אין יודעים איך להזכיר אמונה, לאחבת מצות, לבניין קן משפחתי עם סולט ערכיים יציב, לצניעות והסתפקות במועט, אבל אין יודעים איך להזכיר ליראת שמים ואהבה ד'. מנוטים לפחזר הכל עיי למדור מגנבר של הלהקה, מה נשאר מוחה? ודאי רבים לא יוכימו איתני, למשה יש בכח מושם חוסר היגיונות כלפי הבנות, מושע שלמדו כ"ב הרבה, הרי ישכו לאחר שצחים שלוש. למשה יוכרו רק את הלהקה שתקלות בהן למשה בחווי יום. לסיכון, העיקר הצד החינוכי שבדבר, לא עצם ייעת הלהקה.

דבר זה עומד בסתריה מסוימת לרווח הideas, אבל לא חייב בא ואומר שזה אטורה. יש דברים שאנו מעוניין לעוזר אותנו, ולהיפך, יש דברים שאנו רוצה למצוות ומתנגד להם. אלא שלא בכל דבר אפשר להציג מותר או אסור חרישם עית. יש החומים שהם דבר הרשות, ככלומר שאנו להם דוין הלהקה אף שזו אי דבר הרשות לחלוותן, אולי היו היו החומים ניטראליים שאנו להורות מה לומר בהם. אני מקבל את הפישת הרמב"ם וובינן בחווי שאין כמעט החומים ניטראליים שאינם קשורים להלהקה וערוכה בחווי האדם, והוא שודע שעשו יש לו ממשות.

תחום הלבוש הוא מחום שיש לו ממשות סימלית רבה, וכלו הוא מאר רגש. צריך להיות מודע להיבט סמלי זה מצד אחד, אך מצד שני לא צריך להפרין בדבר, ולא להפוך את כל מוסד הצניעות לעוניני לבוש ובוגדי לא רק לבוש בנות.

מוסד הצניעות הוא שורי ועמוק ביהדות. כשהריצו חז"ל thereby אמרו עליו שהו צניעו ענו. זה היה מושג יסוד. ואני חוטאים לדבר שאנו ממצמצמים את הצניעות כבמה ס' של כתונה. ג': "הצנע לך עם אלקיין", צריך לבנות את מושג הצניעות על כל היקפה. צריך להסביר כיצד ענייני לבוש והופעה אישית משתלבים בונה, ואו אפשר להגעה להבנת הנושא. אסור למקד את כל היראת שמים והצניעות רק בלבוש. יש לא פחות אי צניעות שאדם השוע את כל נבci לבנו ברשות הרבין, מאשר אדם מתפשט עירום. יש גם עירום הנפש וגם הוא עומד בסתריה לא-הצנע לבת".

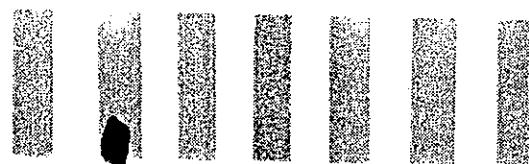
שירות לאומי לבנות

אף שקשה לדבר על דבר כוה בזרה כובלנית, ברור שרוב רובן של הבנות חייבות לכת, אלא שלאפעמים קיימת בעית הרקע שבו צמחה בת, או באופייה. בת שבאה מבית כותה, ככל חייה גדרה בחמה ולא יצאה בזרה משמעותית מהבית, ואופן שאם ישלו אותה לדימוניה או לקרינה-שמנה, ויתחקו אותה מפשגתה ההתרנית היא עלולה להפגע, לגביה השאלה ויאו אורתה, ויתכו שמייעץ לה לא להתנדב. דבר נוסף שצורך לקחת בחשבון הוא האלטנטטיבות של הכת. אם בת שגדלה בבית פחוח והורגלה לנאת מחוץ לבת, אינה הולכת לשירות לאומי וחולכת במקומות זה לאוניברסיטה, הרובר אבסורד וגם פשע לבביה. ולגביה רוב הבנות בארץ חיים שירות לאומי והוא מלחילה. כמוון שצורך לעשות מאץ שהבנות לשירות הלאומי בחנאות חיובים. ככלומר: א) לבנות להן מסגרת חברתיות מתחימה; ב) לצריך מסגרת לימודית, כדי שלא להנתק לחולטן מלימוד באותו שנה. גם. חשוב להזכיר את הכת לתפקיד שאותו מלא באותו שנה. לפעמים שולחים בת לבצע תפkir לא הכרה ומגנבר שהוא אינה מסוגלת לבצעו ואו זה עלול לפגוע באנשים שביהם היא מטפלת וגם בה עצמה. אך אם מתקיימים התנאים הנ"ל, שירות לאומי הוא בעל ערך מכמה סיבות:

א) העם זוקק ליה;

ב) יש להו ממשות הינווכית עמוקה, זו שנה שלימה של גמilitות חד;

ג) קידוש ה', כנגד הטוענים שבנות דתיות משתמטות.

דבר אלבorth

חובת המהימן בלמידה והתורה וביחד

חלק משיחות נ"ק ארכומ"ץ שליט"א בתהוועדות ש"פ אמרה, ער בעומר, ה' תש"ג, ע"ד חיוב נשי וישראל בחינוך ובלימוד התורה – שאמורה לבנין היכנות העולמי של נשי וגנות חב"ד בימינו ב"צ-ב"ץ אירר ה' תש"ז

– הוגה ע"י נ"ק ארכומ"ץ אליט"א –

ב שם שהדברים אמרים בנווע לכללות ענן החינוך – ה"ז גם בנווע ללימוד

התורה:
"מ"ע מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה"¹¹, משא"כ האם, "ש"ס שאינה במצב תלמוד תורה לעצמה כך אינה במצב תלמוד תורה לבניין"¹². אבל, נוסף לכך שאם היא עוזרת לבנה או לבעה בגופה ומואודה שעיסוק בתורה חולקת שכר עמהם¹³, ושכחה גדויל¹⁴ מאחר שהם מצווים וועשים על ידה¹⁵, הריך מאותו טעם ש"הנשים מצויות על תומכת בנייהם כמו האב יותר מהם", ה"ה מצויות גם לחשמדל ולעשות כל התלווי בהן שכניות ימלדו תורה.

ופשוט, שבחדתדרותן של הנשים שבניהם ילמדו תורה – ובלשון חז"ל "באקוורי בניהו לבי כנישטא" (תינויות של בית רבן הוי וריגלן להיות מדמי לפני רבן בכיתת הוכנסת)¹⁶, "דמקרי מותן בניהו" (שטרותחות על בניהן לתיביאן בבית הספר לקרוא מקרה ולשנות משנה)¹⁷ – בזה נכללים כל האופנים של עידוד חיזוק ווירוח שיסיטו בלימוד התורה בחתומה ושקידה.

דנשימים לגבי אנשים – כיוון שמצדיطبع הנשים נעשית פעולתן בחינוך בלשון רכה¹⁸, ומתחן רגש של קירוב, אהבה וחיבתה¹⁹ (יותר מאשר אצל האנשים), ורואים במוחש (ובפרט בדורות לאחר מכן) שיעיר החינוך על ידה, הריך ידוע מ"ש שליליה²⁰? ש"הנשים מצויות על תומכת בנייהם כמו האב יותר מהם מעסם שם פניות ומציאות יותר בבית כו".

ולא עוד אלא שיש יתרון בהחינוך (והתוכחה המשך להזכיר לעיל) ע"ד החוספה בחינוך בני ובנوت ישראל בהתאם לציוויליזצייתם בפרשנתנו "אמור ואמרת להזוהר גודליים על הקטנים"²¹ – ש להציג במיוחד חובתן וזכותן של נשי ישראל בחינוך, "להזוהר על הקטנים", "להזוהר" מלשון זהה וואר, שיוחזרו הקטנים ויאירו ב"ער מצואה תורה אור".²²

חובת החינוך מעיקר הדין הוא על האב, "אבינו ז" מצווה מ"ס לחנך את בנו או בתו אפילו במא"ע .. כ"ש .. להפרישם מלעבור על ל"ת²³, משא"כ האם, "איינה מצווה עליו כלל ביןษחה בפערל ממש תלוין במדה רבה ועקרית והקטנות) בפועל משל תלוין במדה רבתה הבנים והבנות (ובפרט הקטנים שהחינוך והנהגת הבנים והבנות (ובפרט הקטנות) בהדרcht האם, עקרת הבית, ובדרך מילא נעשה עיקר החינוך על ידה, הריך ידוע מ"ש שליליה²⁴? ש"הנשים מצויות על תומכת בנייהם כמו האב יותר מהם מעסם שם פניות ומציאות יותר בבית כו".

– כשרונט משיחות ש"פ אמר, שב לא בעומר סי"א.

1) קונוטרט משיחות ש"פ אמר, שב לא בעומר סי"א.

2) פושטי ריש פרשנתנו.

3) משלו ז, כ.

4) פרטו תוריעת נבה – ראה אנטיק' חלומות ערך חנוך ס"א.ב. ושם.

5) ש"ע אודה"ז אויה"ז שם ס"ב.

6) שם ס"ז.

7) שער האותיות (מד, א). הובא בקונוטרט "חנוך לעער" ס"ע 34 ואילך.

8) לעריר מהשיכות דילשון רכה לפרש השבע, "אמור ואמרת" – "אמירה" דיאקא,

לשון רכה (פירושי יתור ט, מ).

9) גוס כיש צורך לפעמים, במרקם מסויימים, להשתמש בלשון של תוכחה, בשכט מוסר

(ובירות זה נהג כ"ק מוח'ח אדמור'ר בוגע לחי בוגתיות).
 ועוד ועיקר – שבזרות האחרוניים ניתנו גם בוגע לכל נשי ובנות ישראל²⁸,
 והקדושים בוגע לענין דוגמתו – שבזר
 שלפינו לא היו מוסדות חינוך לבנות, ונתח ברוח ישראלי סבב בוגתיתן ("בל כבוזה בת פִּנְמָה"²⁹), שבל בת קיבלה מהמה ומזקן כו', ואעפ'כ, בדורות האחרוניים ייסדו נד ישראלי מוסדות חינוך לבנות, בראותם שזorchן הזמן ("עת לעשות לה גו"³⁰), דכ' שבלה"כ יוצאות מכתיתן ומתקבלת השפ מכחן כו', בהכרח לייסד עבורן מוסדות חינוך שבם יקבלו חינוך הקשר ועוד לחינוך על טה הקדוש.

ומזה גם בוגע ללימוד תורה³¹ פ' גו' על לימוד ההלכות הזריות להן – שכבלאה"כ לומדות הנשים והבנות למדודים שונים שעליהם "נכנס בהן עצומות"³², הר' לא זונ' בוג' שמותר ללימוד וושבע"³³, אלא יתורה מזה, ע' טעם הלכה זו עצמה – צריך ללמדן תושבע"³⁴, אף לא רק לימוד ההלכות פסוקות בלבד טומיון³⁵, אך גם לימוד טעמי ההלכות, ועוד לשקו"ט שבתו שטבע האדם (איש או אשה) שחשוף, ומטע יותר בלימוד זה, שע"ז תה' אצל התפתח החושים והכשרונות ("ערוםותיה"³⁶) בروح תורה הקדשא³⁷.
 ומעה ר'ב³⁸ – בסמכות גוזלי ישרא – שבכוסות הזריות להן גם עד עניין תורה, כנ"ז וטוב ונכון שייסיפו בזה כהנה וכהנה.
 ומעלה נספת – שע"ז יש באפרותן לטוי ולהוציא בתלמידים של גנטה, וגם בתלמידים שבעליהם, שנוסף על חלקן וזכותן "אברורי" בנייר לבני נישטה, ובאותני גבריהם כי רבנן, וטורי לביריהם עד דאותו מבוי רבנן³⁹, יכולות לעז ולסייע עי' התעתיקות וההשתנות של תלמידו עצמו (בנ"ל ס"ב).

ומעשה רב – ברכמות גוזלי ישראל – שבמוסדות חינוך ובנות לוגז'יך (גוטסן) על ההלכות הזריות להן) גם עוז עניינו תורה, וטוב ונכון שייסיפו באזה כהנה וכהנה ... עניין זה הוא מרהיזודושים לטובה שבזרות האחרוניים

את אלקי אביך ועבדחו לבב שלם" – שלימוד זה נוגע לקיום ה"ששה מצוות שהיוין תמיידי לא יפסיק מעל האדם אפילו רגע בכל ימיו"⁴⁰, שגים הנשים חייבות בהן כמו האנשים.

ומהופנים בזה – עי' ההשתנות של הנשים בתפקידם של בנות, שכאר הילדים חזרו למשתנות מה"זר", תלמוד-תורה או "ישיבה", שאלת אותם אם מבקשת מהם שיחזרו ויעברו לה על תלמודם (מקרא ומשנה וכו'), אשר, נוסף לתועלת שבחורת הלימוד שלעצמם (שהיא אותה מודה בהלמוד עם האב, אלא ש"גנשיס .. פנויות ומznיות יותר בבית"), הרי, הלימוד עם האם, בדרך המיחודה, יותר חום ורגש לבבי מאשר האב (שהלימוד עמו הוא בדרך של "בחינה", כנוהג ש恢ח בוחן את בניו על לימודיהם, ביום השבת וכי"ג, מוסיף חיות והתלהבות יותר בלמידה של הילדים, כנראה במוחש).

וזאת ועוד: עי' שהנשים לומדות עם בנותיהם – ניתוסף בלימוד התורה דהנשים עצמן⁴¹ – להזהיר גוזלים (גוזלות) על (ידי התעסקותם עס) הקטנים, ע"ד מ"ש⁴² "והшиб לב אבות האמהות על (זר) בנים".

יש להוציא בזה – גם בוגע להלכות שאין צרכות להן וכלל עניין התורה:
acha שלמדת עניין בתורה גם בהלכות שאין צרכות לה – יש לה שכר⁴³, וمبرכת ברכת התורה⁴⁴ ס' על לימוד ההלכות שאין צרכות לה⁴⁵.
זו ש"צוו חכמים⁴⁶ שלא לימד אדם את בתו תורה מפני⁴⁷ שרוב הנשים אין דעתן מכונה⁴⁸
כיו"ב – הנה:
כל בראש – מצינו בדברי ימי ישראל שכ"כ נשים צדיקות הי בקיימות ולמדניות גדולות בתושבע⁴⁹, החל מזמנן התנאים⁵⁰, וכן בדורות שלא"ז⁵¹, וכמסופר גם בזכרונות דב"ק מוח'ח אדמור'ר⁵² עד הרבניות במשפחות של רבינו הזקן

בಹמשך זה – יש לשורר גם אוזות חוכם האמור וככלל של הנשים בלימוד התורה, אשר, עניין זה נוגע גם לחינוך הבנות:
כל בראש – הנשים חינכות למד ההלכות הזריות להן לידע אתון, כמו דיני דזה וטבילה ומילחה ואיסור יהוד וכיוצא בהם, וכל מ"ע שאין הזכן גורמא וכל מצות לא תעשה של תורה ושל דברי טופרים שהן מוחזרות בהן כאנשים⁵³ – ריבוי גודל ההלכות התורה⁵⁴ (והלואי היו כל האנשים בקיימים בכל זה).
 ועוד ועיקר – לימוד פנימיות התורה בתורת החסידות שבנה נtabaro העניים דאמונה⁵⁵ וייחדו אהבתו ויראותו כו', ובלשון הכתוב⁵⁶ "דע

28) "וְהַרְבָּתָה מֵן שְׁתָנוֹכוֹן בְּדִבְרֵי הַלְּכָה וְגַם הַגִּיחוֹ סְפִּרְיִ בְּעֵלָהָן הַגָּנוֹנִים וְהַצְדִּיקִים וְהַעֲיוֹן עַלְמָה עַד כִּי הַכְּרִיחוֹ לְחוֹסֵף או לְרוֹעֵף כִּי דָרִישַׁת הַחֻרָּה" (אנ' אדמור'ר מהו"ז בעילון).

29) ולודגנא: בורואתנו של ר'ח' בן תדרון אשוח של ר' מאיר (ראה פשחים סב, ב. עירובין גג, טע"ב. ועוד).

30) ראה שם המזדים להח'יא מועצת ר'. תשב"ץ ח"ג סי' עת. שו"ת מהרש"ל ס"ט. וראה גם שארית יוסף (ג. ג. השמ"א) ס"ד. ושם"ר.

31) ס' פט' חוכמות ח'ב פ"ק פ. טפ"ב ואילך (ובהשפטו לעט – נופט בסוף הספר).

32) ולא רק יהודי ספרה שלמדו בעצמן נראוי לתכנור שישאו מכלRob הנשים שאין דעתן מכונות שלקה". ראה בראותה לק"ש ח"ד ע' 37 ואילך.

33) תהלים מות, יד.

34) שם קיט, קנו.

35) כמו למד ספר הרמב"ס, שזוכה לא שיין מלמתירה החחש ד"מלמודה תפולות", וחשוב לנו"ז כמו תושבע".

36) בעיר מאוזול (ברכות שם) "עלולים יה אוד ערום ביראה".

37) ראה אג'ק שבעה²⁸.

38) ראה שנת כא, א. ושם".

18) ונס החלקי התורה שمعد עצמן אין חייבות למדת, וכדלקמן כפניהם.

19) מלאכי בסופו (ונכפיש").

20) ושל מהר, שבמינו אלה, שנמצאים בסוף ומן הנלות ומתכוונים לתגואר האמיתית והשלמה ייקף והוא, "ארכאה לה כל' יומ שיבוא" – נכללים בהלכות הזריות להן כו"ג דיניס דהלהות קרבנות וכו"ב.

21) ובריה ימיס'יא כת, ט.

22) אונור המחבר שביבר ספר החינוך (בסיופה).

23) רמב"ם ואדראי גהה ת"ת ס"א.

24) ראה ש"ז אורה אורה ס"ז: "ש"ם מברכות ברכות התורה שהרי חייבות למדת מפוזת שלקה". ראה בראותה לק"ש ח"ד ע' 37 ואילך.

25) ע"פ פס' ש"ם מקיימות מוכננות גם על מ"ע שהזמן נרמא (שוו"ע אודה"ז או"ח סי' ט' ג. ושי' ג. וכן וונגה قول' במצוות טבויות שורר וכו'ג). – והחילוק שבן לימוד ההלכות הזריות ללימוד ההלכות שאין צרכות, הווא, שלימוד ההלכות הזריות

תהיונות ברכות התורה (שהרי חייבות למדת מצוות שלקה), ואין זה תלוי ברצו, ואילו בלימוד ההלכות שאין צרכות, תלי הלימוד כרצונו, וכשלמו, מברכות ברכת התורה, שכודאי רצון בזה.

26) סוטה כ, א – נמשנה.

27) רמב"ם הל ת"ת ס"א.

כיוון שבסיומו של השבוע הבעל⁵² (ש��תבך משנת זה) מתחילה הכינות העולמי של נשי ובנות חכדי⁵³ – בודאי יערדו בהכינוס נס ובמיוחד אודות הענינים האמורים לעיל, לעור ולוחז אשר את רשותה⁵⁴ ולקבל יהודוי⁵⁵ החלטות טובות

להוסיף בירת שאות וביתר עוז בכל הנ"ל: בונגעל לימוד התורה דהנשימים עצמן – להוציאם בשיעורי תורה, אף בהלכות החביבות לנו, והן בעוד ענייני תורה, ומתחילה מהענינים של הלימוד בין הוא נקל יותר, כמו לימוד "עין יעקב", אגדות שבתורה⁵⁶ שמושכות לנו של אדם⁵⁷; וכן לפועלן בחינוך הבנים והבנות – להוציאם בשחזרלותן הן בכללות החינוך, וכן בלימודם של הבנים והבנות, וגם של הבעל.

ויה"ר שהתייחס הצלחה הרבה למופגתה בהכינוס שלhorn, ובפועלתו על כל הימים שלח"ז, וכיקיים בו "כינוס של צדיקים" (ו"עמק כולם צדיקים⁵⁸) הנהא להם והנהא לעלום⁵⁹, ועוד לתאהה היכי עיריות – שכשם ש"שבכר נשים צדיקיות שהיו באוטה הדור נעלם ישראל ממצריכים⁶⁰, כן תזה' לנו, שבScar נשים צדיקיות שבדורנו⁶¹ תבוא התגולה האמיתית והשלימה⁶² תיקףomid ממש.

ואז ישלם גם ה"חוינוק" זכליות מעשינו ובונתינו כל זמן משך הגאות, כיודע⁶³ שקיים המצאות בזמנן הנගלות הוו"ע של חיון (כמ"ש⁶⁴ "חצבי לך ציונים") לקיום המצוות לעתיד לבוא, קיים "מצוות רצונך"⁶⁵, ותיה' גם השלים דילמוד התורה, ועד ד"תורה חדשה מאתי תצא"⁶⁶, ולא ילמדו עוד איש רעה ג' כי כולם ידעו אותן⁶⁷, כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים ليس מקרים⁶⁸.

באשר הילדים חווים מה "אור" שואלת אותן אמת ובקשת שיחזוו ויעברו לה על תלמידות ולהלמוד עם האם, בדרך המיווחות ביתר חום ורגע לבבי מאשר האב, מושך חיים והתלהבות יתרה

ולහעוו, שעין זה הוא מהחויזושים לטובה שבידורות האחוריים:

ע"פ שהייתך, ויתירה מזה (צורך בדורות האחוריים בלימוד תושבע⁶⁹ לשmis הראשוים רוויית הדורות, כאמור, ר' אכשורי דרא" (בתמי⁷⁰), ככלאים אלו וכמו"ז, ר' אכשורי דרא" (בתמי⁷¹), הרוי התגעצה בפועל ממש (תהי הסיבה איו"ת שתיה) היא לטובה⁷² – שע"ז ונומס' יותר בלימוד התורה.

ויש לומר, שהטעם שוכנו להוספה בלימוד התורה דנסים בדורות האחוריים דזקא, ע"פ ש"אכשורי דרא" (בתמי) – כיוון שבסוף זמן שמצינו שכללות העין דמותניתורה היל' לאחרי ההבטחה ש"בנינו ערבים אוטני"⁷³, ככלמר, בזכות החינוך דבני ובנות ישראל, אשר, עיקר הפעולה בזאת נעשית עי' נשי ישראלי, נ"ל.

ובכל זה – כהזהראה נתינית-כח דפרש השבעו: "להזuir גודלים על הקטנים", היינו, לא רק כפי המוכרת, אלא גם באופן של הדור, ועוד להקלית השלים, באופן של "זוהר ואו", ה'ן בונגעל להוספה בלימוד התורה בעצמן, "להזuir הגודלים", וכן בונגעל להוספה בחינוך הבנים והבנות, "להזuir .. הקטנים".

תוספת נתינית-כח בכחן⁷⁴ – בעמדנו בימי טפה⁷⁵, ימי ההכנה לחג השבעות, "זמן מתן תורהנו":

בונגעל לימוד התורה דרגנים עצמן – כפי שמצינו שבתקניתורה קדמו הנשים להאחים, כמ"ש⁷⁶ "כה תאמר לבית יעקב", אלל הנשים⁷⁷, ואחר' כ"זותגיד לבני ישראל", האנשים, ומהתעטפים לה – כיוון שהנהגותן של הנשים תלוי במדה

52) ובשון והכתוב (ושעל' מא), כייש את רעהו יעוזו ולאחיו יאמר חזק.

53) כיודע טל, ב (ונפרשי⁷⁸), וטל. שמעון והכתוב (ושעל' מא), כייש את רעהו יעוזו ולאחיו יאמר חזק.

54) שערוס התהרו נועז ביה (תני אמר' ס"כ).

55) ש"רava שמת פ, ט"א. וש"ז.

56) ישע' ס, כא.

57) סנתדרון שא, ט"ב.

58) טונה א, ב.

59) גלגול של הדור שיצאו ממצרים (שער הנגולים הקדמה כ, ל"ת וס"ה) (להארו⁷⁹).

60) ראה ייש' רות רמו תרו בסופו: אין הדורות נאלים אלא בשכר נשים צדקיות שיש בדורו.

61) ראה רמכ"ז אחריו ייח, כי ה' מספרי יעקב יא, ייח.

62) ר' רומי לא, כ.

63) ראה תורה ר"פ ויח, המשך וכקה תרלו⁸⁰ פ"ז ואילך. ועד.

64) ישע' ט, ד. וק"ז פ"ז, ג.

65) ר' רומי לא, ל.

66) ישע' א, ט. וואה רמכ"ז בסיום וחواتם ספרו "משנה תורה".

70) שם קיב, ב (ווארה לכו"ש חט"ז ע' 281 חורה 14).

71) יובמות טל, ב (ונפרשי⁷⁸).

72) אין טוב אבל תורה" (אבות ט"ז מ"ז).

73) ר' רומי, שיעון שלעתידי לכוא תגללה המעללה ד"אשת חיל עטרת בעלה", י'נקה תשוכב בבר" (ואה תוא"א ס"ג וויש' ובכ"ז), לכן, החידוש וההוספה בלימוד התורה בדורות האחוריים הוא בהՃסה יתרה נועז לישום.

74) כפי שמצינו שנערב שבת שי לטעום ממأكلו השבת, "טווב לטעם מכל תבשיל ותבשיל" (שוע" אודה"ז או"ח ס"ט ר"ג) – "טוועמי חיסים זכי".

75) ויל' זורה הטעם שפמייהו התורה ונגלה בדורות האחוריים דזקא – "טיעמה" מהורתו של משה שיללה-טווב טעמי ופסתר צפונתי" (רש"ץ שע"ש בתחלתו).

76) רמכ"ז הל' תשובה ספ"ט.

77) יתרו ט, ג.

78) מכליא וויש' ע"פ.

79) שחדר פ"א מ"ז.

80) אבות פ"א מ"ז.

81) נוים חמישי כ"ב אירור, והמשכו בעש"ק, כוים ח"ק, ויום הראשון עד יום שמי כי' איר (המונ').

82) ולהו שונא שבחו להכינוס הוא "יכול גנין לימוחה ה" – שלל בני ובנות ישראל כם "תלמידיו ה", עי' שלומדים חותמת ה', שכלה לימוחו של הו'.

לימוד תורה שבבעל-פה לבנות

ב"העפה" מיום ר' בטבת תשנ"ה, ב"מוסף לעניין חינוך והוראה" נתרפס מסמר תחת הכותרת "לימוד גمرا לבנות בקבוץ הדרת". רצוני להתייחס לנΚורה אחת בלבד באוטו מאמר:

בין היתר נאמר שם: "צורייל אדרמיה ז"ל מהו גרא העדות של הקיבוץ הדתי טען, שבמיוחד בחברה הקיבוצית אין שום סבה שהאהše לא תעסוק בלימוד תורה; וקיבול על כך רבנים ששמו לב לשינויים. בمعמדה של האשה לא הסיקו מכך מסקנות מפורשות". קובלנא זאת על הרבנים אינה נכונה. עוד בשנת שאל"ח נשאלות ע"י מוסר החינוך לבנות "האם בזמנינו מותר למד' בנות דתיות תורה שבבעל-פה", ובסיכום תשובה כתובתי בלשון החלטת זו:
"ולכן בנות הרוצחות למדוד תושבע"פ בבחתי ספר מיכננים... מותר למדוד תורה". תשובה זאת נרפטה בספרי "עשה לך חלק שני סימן ויב"

באומרה תשובה ציטטתי את דבריו מrown החיד"א ב"שם הגוזלים" (מערכת ר' ר' רבנית) בשם רביינו שמישון, שאשה נוצרה בבריתא חולקת עם התנאים (בתוספתא דכלם פרק א' דבבא-מציעא) וצין בחרישו למצואו שהיא בגבול התנאים. והוסיף שם מrown החיד"א שאודה אותהiosa היהת. ברוריא אשת ר' מאיר, וצין לעין במסכת פסחים ס"ב, ובמסכת עירובין נג'. עוד האריך שם וצין שהרשכ"ז גדול המורים הביא תירוץ בשם רבנית אחת, ובנו של הסטמ"ע מביא שני דיןיהם שחוירשה אמרו הרבנית, וצין עוד ספרים שרבניות שאלות וכור עיין שם באורך.

מכאן שרבניים בכל הדורות גם לפני שחלו שינויים במעמדתה של האשה לא מהו כלל בנשים שלמדו תורה והפליגו בדרכעה. בהמשך נאמר באוטו מאמר: מספר ניכר של בנות היו שותפות לדעתו של צורייל אדרמיה. הן אומרות "האיסור חל אולי על תקופה שונה מהיום, ובמו ששייטרים שכטלו או שמקלים בהם הימים אולי זה סוג פתרון לביעיא בקשר זה".

דברים אלו יוסדים בטעות חמורה, ומוטב שאוthon בנות תדרעה זאת. שום איסור לא-בוטל, כי אין בית-דין. רשאי לבטל דבריו בית-דין חבירו אלא אם כן גזרו ממנה בחכמה ובמנין" (מסכת עדות פרק א' משנה ה'). אותה משנה עוסקת בנסיבות ותקנות של בית-הדין להורותיהם, אבל איסורים שאסרו רבותינו חכמי התלמיד אין שום בית-דין בעולם רשאי לבטל. ואם יש "איסורים: שמקלים בהם הימים" הבהיר, הרי זה לפחות שום הבהיר מבוסס ובודאי שכן להביא ראייה מהם.

נערכה אחרת צוטטה באוטו מאמר בלשון זו: "אני חולקת על דעתם ולא מבינה את ההגין שבפסקה זו". גישת חז"ל לאסורה על בנות לימוד גمرا היא לא במקומם. מדרהים לקראוד דבריהם מעין אלה מפי גערה דתית, ולכן מסקנת כותב המאמר היא נכונה מادر וו לשונו" "עמדות הבנות מעמידות ריחוק מן הטעמות ההלכתית". גישתן כ לפוי ההלכה אינה טמונה: בלתי תליה, אין גנותות לקבול אותה כאשר היא מתאימה לדרך חייהן... יש לכארוה בדברי הבנות יימה מסוימת של ערעור על סמכות רבנים וההלה בחייבן". זה אינו "לכארוה" בלבד, וגם לא "נימה, מסוימת של ערער", זה ערעור מוחלט על סמכות הרבניים וההלה, כי לקבל סמכות רבנים כאשר מתאימה לדרך חייהן. אין זו קבלה, וגם חילוני יכול לקבל סמכות רבנים בתנאים אלה.

כדי לספר כך סיפור מענין שאירע לנון העדריק בעל "החפץ-חמים". מסופר שפעם ישב עם חבירו לעסוק בתורה, והגיעו להלכה אחת בהרמב"ם והתחשו מאד להבינה. רק בשעות הקטנות של הלילה אחרי עיון עמוק משך שעות אחדות זכו להבין דבריו, ואוז פרץ, "החפץ חיים" בבכי, שאלו חבירו מפני מה אחת בוכה והלא ראו שנסמה על שוכינו להבין דבריו הרמב"ם: השיבו "החפץ חיים"anken בוכה על אותם "חכמים" בעיניהם בדורנו, שמזהללים בדבריו רבותינו, ואילו הרמב"ם, שהוא ענק הרוח וגאון, התווה שעת בדבריו. כל כך קשה להבין, קיבל עליו את דבריו רבותינו, ורקים דברים קלה כבומה.

ולכן היה יותר למדוד בנות תורה שבע"פ אינו סתם קולא שהומצאה בזמנינו, אלא שהוא מצוי בגופה של ההלכה, וכי שבל ההתהרים של חכמי הדורות האחרונים מקורם בגופה של ההלכה. ונברא דברינו:

לשון ההלכה (במסתכת סוטה כ') היא: כל המלמד את בתו תורהcai לו מלמורה תפולות. ועפיז פסק הרמב"ם (בhalkot תלמוד תורה פרק א' הלכה יג): ציוו חכמים שלא ילמד אדם בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתן מכונת לחתלמוד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאוי לפיו עניות דעתם עכ"ל, ועתה נשאלת השאלה מפני מה ציוו חכמים על האב שלא למד בתו תורה, ולא ציוו על הנשים שלא תלמידה תורה, ומכאן שבל

אשר הרוצה למדוד תורה לא חל עליה ציווי זה.
את התשובה לכך נמצא בדברי הרמב"ם, שכותב: מפני "שורב" הנשים אין דעתן מכונת לחתלמוד. מלת "שורב" אומרת דרשני, כי גראה שיש נשים שראויות למדוד תורה ולגביהם אין חשש שיוציאו דברי תורה לדברי הבאוי, ומכאן שכאשר ידוע לנו בדיאות שאשה זאת רצונה למדוד תורה בכנות וועתה של לימה ויציבה הרי נתברך שאין היא שויות לאוthon ר' רוב' האסורה למדוד תורה.

ונעתה יובן שאיסור חיל על האב למד בתו תורה, והיינו מעתם בנותיו. הקטנות, שאין איש יודע את בנותן ויציבות דעתן, ואין כל בטחון שכאשר תנדרת לא יצמה קלקול מלימוד זה, אבל כאשר גדרה הבית ובוגרה בשכלה ומגלה רצון כמה למדוד תורה, הרי הוכיחה שאין היא שויות לאוthon ר' רוב' נשים שאין דעתן מכונת לחתלמוד, ומותר למדוד תורה.

ומכאן נובע הדברהו. לגבי בנות הרוצחות למדוד תורה שבעל-פה בבתי-ספר-תיכונים שגעם לימודן שם מוכחה על בנה ויציב למדוד תורה.

* * *

ואל אותן בנות שמתהו בקורס קשה נגד רבותינו ונגד פסיקת ההלכה, נאמר: רבותינו היו גדולי הרוח וערכי המשכבה, ולואי נוכחה להבין דבריהם בלבד. וויטק לך שכבר זההיר התנא (במסכת אבות פרק ב' משנה י') "והו מתחכם נגד אורן של חכמים והוא והר בנהלתן שלא תבוחה, שנשיכתם נשיכת שועל ועקייצת עקיצת עקרב ולהישען לחשת שוף וכל דבריהם בגחל' אש". בולםר שלא בתורה והכמה בלבד היו גולמים, אלא גם בקושותם. ולכן ראוי לאדם דתי להתייחס לדבריהם בכל הכבוד הרואן.

פרק ד'

עניני לימוד תורה לנשים:

29. **שאלה:** נשים שרצו ללימוד גمرا; האם מותר או אסור ללמד אותן היום? וגם האם צריך למחות ביד האלה שעושין זה, לא לעשות?

תשובה: שמעתי מהגר"ש קטלר, שmediña אין איסור בזה היום, אבל אין לעשות, כי זה שטוטה (שאין בה חועלת להם כלל) וצריך רק ללימוד מה שהם צריכים כמו הלכות, חומש וכדומה (ואפי' האנשים, כל הטעם שלומדין גمرا ולא שאר דברים שצריכין יותר לדעת, כמו הלכה למעשה, הוא שיש חיוב של ת"ת, משא"כ נשים שאין להם חיוב זה, אין ללימוד זה כלל) וצריך למחות ביש מי שעושה זה. ובשם הגרי"ק שמעתי, שהסכים לזה ג"כ שאין איסור מדינה, אבל אין לעשות כן. (רק, אם הברירה הואليلך ללימוד דברי חול וכדו' אז טוב יותר ללימוד גمرا). חכם א' שמע מהגרמ"פ, שבודאי אין לעשות זה כלל, כיוון שככל טעם שעושין זה היום, הוא רק כפי דרך הגויים שהנשים רוצים להיות שווה (Women's lib) וממילא זה עניין של לילך בחוקותיהם, (ואפי' שהיא מכונה ממש לשם שמיים לחזק היהדות שלה, אבל מה שהוא מזה הוא קלקל בהשקפת התורה, שנראה שהוא כעין Women's lib).

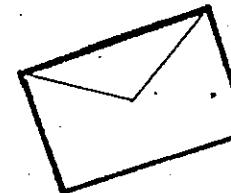
29) בענין ת"ת לנשים, עיי סוגיא סוטה בא. ועי' Tosf' חגיגה ג: וו"ד הל' ת"ת ס' רמ"ז ס"ק ו/or פירושה שם, ובספר המדotta למאורי (על מימריה DSTOTHE), ועי' יערות דבש (חלק א' דף ה: ד"ה "זזהו") ועי' עורי (הל' ת"ת פ"א ה"ג) והגר"א (או"ח סי' מז. ס"ק י"ד) ועי'enganeklpedia תלמודית (דף רמ"ז) שהאריך בעניין.

פוסקים המתירים לנשים ללימוד תושבע'פ

(Revised 23/2/00)

- הרב ברוך הלוי עפסטיאן, תורה תמים, דברים י"א, אות מ"ח בשם המעין גנים.
- הרב יוסף דוב סולובייציק.
- הרב זלמן סרוצקין, הדעה והדיבור, ח"א, סימן ג' וסימן י"ז; שוויות מאוזנים למשפט, סימן מ"ב.
- הרב מנחט מנדל שניאורזשאחן (רבי מלובביז'ן), כפר חב"ד, כי"ו אייר תש"ג, עמ' 5; תשובה וביורו בסולחן ערוץ, סימן קנ"ט.
- הרב יעקב ישראלי קניגסקי, מובא ב"אורחות רבינו", מהרב אברהם הורביז, עמ' קצ"ג, אות כ.
- הרב חיים דוד הלוי, עשה לך רב, ח"ב, סימן נ"ב; מים חיים, ח"ב, סימן פ"ט.
- הרב כתראיל פ. טכורש, נועם, חי"ב, עמ' ע"ז.
- הרב יוסף קאפק, בפירושו לרמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"א הל' י"ז (י"ג בדפוסים), אות נ"ה;
- האשה וחינוכה, ערך בן ציון רוזנפלד, אמנה, תש"מ, עמ' 31.
- הרב אברהם כהנא שפירא, האשה וחינוכה, ערך בן ציון רוזנפלד, אמנה, תש"מ, עמ' 39.
- הרב אליעזר יהודה ולידנברג, שוויות צץ אליעזר, ח"ט, סימן ג' (וועיין בפתחות).
- הרב משה מלכה (רחהיר ואב"ד של פתחה תקווה), שוויות מקוה מים, חי"ג, סימן כ"א.
- הרב יששכר תמר, עלי תמר, ירושמי סוטה.
- הרב בנציון פירר, נועם, ה"ג, עמ' קל"א.
- הרב אהרון ליכטנסטיאן, האשה וחינוכה, ערך בן ציון רוזנפלד, אמנה, תש"מ, עמ' 157.
- הרב יהודה עmittel, האשה וחינוכה, ערך בן ציון רוזנפלד, אמנה, תש"מ, עמ' 165.
- הרב יהודה הרצל הנקין, שוויות בני בנייט, חי"ג, סימן י"ב.
- הרב מאיר הרשקוביץ, אור המזרח, י"ז, תשכ"ח, עמ' מ"נ"ב וקכ"ד-קל"ב.
- הרב שלמה וואהרמן, חזנות, חברות מ"ו (ניסן תשלי"ח), עמ' 55.
- הרב בצלאל הלבני, חזנות, חברות ס"א (אלול תשנ"ב), עמ' 25.
- הרב אברהם יעקב הלוי יוטר, חזנות, חברות ס"א (אלול תשנ"ב), עמ' 38.
- הרב שניואר קטלר והרב יעקב קמינצקי, מובאים בשוויות דברי חכמים, מהרב אריה זאב גינזברג, עמ' רע"ח, אות 29 [התירו רק מעיקר הדין, אבל לא הלכה למעשה].
- הרב משה פינשטיין בתשובה להרב מאיר פונד התיר לנשים למד נשים.

YATED Neeman 28 Av 5754 (Aug 5 1994)
P. 28

Letters...

Are We Producing Female Rabbis?

Dear Editor,

Mrs. Chana Leifer ("Who Is This Homework For?"— 14 Av) bemoans "the school system which...takes away the joy of learning from the children." In fact, significant strides have been made which take away the joy of the entire family.

The first *mitzva* stated in the Torah is that of having a family. *Boruch Hashem*, the Orthodox community of today has been blessed with many large families, *ba"h, k"y*. In the previous generation, homework was not an assignment for the parent. Indeed, European-born parents were often unfamiliar with material covered in American classrooms. Today, schoolwork is no longer contained in the classroom, but has become an unfair burden of the parent, particularly those blessed with large families.

Children who do not study at home with their parents are not able to keep up at school. Instead of being able to enjoy a beautiful, growing family in a calm, relaxed atmosphere, the few waking hours spent together are overshadowed conducting "The Little Red Schoolhouse." Mother warmly greets each child at the door and, with jaws clenched, tells them to

get out their homework. Younger children who may be too tired or simply want to play are not spared. Mother braves pages of labored reading, reviews spelling lists, solves math problems, pastes arts & crafts, teaches social studies lessons, apparently for the very first time, and attacks the mound of paperwork awaiting the parental signature. Then, and only then, she may attend to the baby. Which mother today does not dread falling behind in the homework? Parents are afraid to complain to the school for fear of having their child labelled poor learners.

Learning can be an enjoyable experience. Excessive pressure in school and demands on the family can be harmful to a child's development. Recently, Hatzolah was summoned to a prominent high school. After examining a student, the Hatzolah member inquired if the student is under a lot of pressure. Replied the principal: "All of our students are under tremendous pressure!"

What are we doing to our children? Is this the *derekh haTorah*? Our daughters suffer particularly in this system. They are much too busy with their load of homework and "chessed projects" to help their mothers and, thus, lose vital experience in running the home.

Those who are quiet or simply not aggressive, qualities that used to be encouraged in a *bas Yisroel*, get lost in large classes and are often dismissed as below average.

Girls are being taught more *hashkofa*, Tanach and halacha, not to mention secular studies, than their brothers. How will they respect their husbands? Ironically, even some Chassidishe schools which opened offering an alternative approach, find themselves "keeping up with Bais Yaakov standards." I, too, recall the words of a seminary *mechanech*: "The goal of Jewish education for women must be to develop future rebbetzins. If we produce female rabbis, this is Conservative Judaism!" Are our daughters being imbued with Torah-true values?

No, Mrs. Leifer, this problem is by no means limited to Eretz Yisroel. Parents and *mechanchim* must address these issues so that, *b'ezras Hashem*, we can foster a calm, healthy environment in which our children can grow in *ahavas haTorah* and *yiras Shomayim*.

Respectfully submitted,
Mrs. F.M.
Boro Park

Who can make a siyum?

Women – Hagaon Rav Shlomo Wahrman, ר' שלמה,²⁴ was asked if a woman who finished a tractate of Gemara could make a *siyum* during the first nine days of Av, when eating meat is proscribed, and thereby allow herself and her family to eat meat. The reasoning against it is that since she has no mitzvah to learn Torah, perhaps this would not be called a *seudat mitzvah*. After a lengthy discussion on the subject of women learning Torah, Rav Wahrman concludes:

When a woman learned with dedication and diligence and merited to finish a tractate, she has at least fulfilled the mitzvah of learning Torah on the level of "one who is not commanded and does", and she receives reward for her learning ... and since she did a mitzvah that took time [see Responsa *Iggerot Moshe* brought in regard to a *siyum* on mitzvot other than learning], who can measure how great is the happiness in her heart? And it is clear that there is an obligation for a *seudah* according to the Rashbam and the *Nemuhei Yosef*, and it is considered a *seudat mitzvah*.

Rav Wahrman adds that the woman's family or a group of her friends could also partake of the *seudah* as with any other *seudat mitzvah*.

When faced with the same question, Rav Sheinberg answered that a *siyum* should not be made. Although it is certainly important for women to learn what they need to learn, nevertheless, since they have no obligation in the mitzvah of learning Torah, the *seudah* would be lacking the degree of importance which is required for a *siyum*. Therefore, according to him neither the woman, nor any of her family,

24. שארית יוסף חלק ב סימן ד.

would be able to eat meat during Av or exempt themselves from *Ta'anit Bechorot*.

Children – According to the opinions that a *siyum* is conditional on the obligation of the person learning, a child would not be able to make a *siyum* either, nor allow those participating with him to eat meat or be exempted from fasting. It certainly would be a source of great pride and happiness for his parents. But it would be lacking the degree of importance for a *siyum*.

There is room, however, to differentiate between a child and someone else who has no obligation to learn. The Gemara mentions that the performance of a mitzvah by a child can sometimes be viewed differently. Since one day he will be obligated in the mitzvah, even now it has a greater importance than the mitzvah of someone who will never be obligated. Therefore, it may be, that since one day the child will be obligated to learn Torah, although now he is exempt, the mitzvah and the *simcha* are much greater. A competent rav should be consulted.

Who may join in the *siyum*?

Mourner – The *Yam Shel Shlomo*²⁵ writes that it is a big mitzvah to rejoice with the one making the *siyum* even if one did not participate in the learning.²⁶ The question is, who, specifically, can join in the *simcha*?

As we know, a mourner is required to minimize his or

25. מרובות סימן ל'.

26. The *Shach*, יי' רמז ס"ק כו, writes that it was the custom in his time for the men of the community to come to the yeshiva at the beginning and end of the Gemara that was being learned in order to participate in the *siyum*.